

ЕКОНОМІКА

ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В СИСТЕМІ ІНСТРУМЕНТІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ: ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ

Оптимізація податкових механізмів: концептуальні підходи

Оптимізація податкового регулювання господарських і суспільних систем є важливим компонентом економічного управління, чинником суспільного благополуччя та розвитку. Цей компонент перебуває у взаємозв'язку з іншими підсистемами, він залежний від їх стану та значною мірою визначає напрям і темпи загального руху господарського механізму. В умовах ринкової економіки податкова політика завжди розглядалася як важливий регулятор дії – протидія негативним явищам і тенденціям ринку, стимулювання бажаних напрямів розвитку. Крім того, інтеграція економіки в світову, участь у міждержавних блоках та об'єднаннях вимагає перетворення існуючої національної податкової системи відповідно до загальних тенденцій уніфікації і гармонізації податкових структур різних країн, а також швидкого розвитку міжнародного податкового законодавства.

Як правило, реформування податкових систем у країнах, що формували ринкові економіки, зв'язувалося із зниженням ставок податків. У основі таких ідей лежало прагнення скоріше позбавитися від занадто великої, як це вважалося, ролі держави в економіці, а також розуміння простих і очевидних причинно-наслідкових зв'язків: існує механізм ухилення від податків – необхідно знижувати мотивацію такого ухилення; підприємництву вигідні низькі податки – слід стимулювати бізнес, вважаючи саме це безумовним пріоритетом і важелем соціального розвитку. І навпаки, актуалізація завдань реалізації певних соціальних програм асоціюється із зростанням значення перерозподільчої функції податків з такими ж очевидними причинно-наслідковими зв'язками.

Проте ставлення до податків виключно як до чогось похідного від логіки статичного макроекономічного балансування, рутинного бюджетування або вирішення конкретних соціальних завдань, презумує загальну функціональну обмеженість інституційного апарату і виявляє деяку наївність при обґрунтуванні концептуальних регулюючих підходів. Адже знання економічних відносин, відображених у моделях Лаффера, Парето, як й інших макроекономічних істин, а також переліку соціальних потреб, зовсім не припускає, що в міркуваннях щодо порядку держрегулювання (або відсутності такого), виступає лише як своєрідний регулятивно-кваліфікаційний мінімум, залишаючи вельми значний простір для вибору методів і характеру дії на господарські процеси. Але саме реалізація на цьому просторі суб'єктивних, з погляду шкільних абстракцій, підходів, причому підходів з чітко заданими обсягами, ритмом, правилами, критеріями та

орієнтаційними цінностями (а це насправді говорить про об'єктивність таких підходів та їх наукоємність), визначає міру ефективності втручання в економічні процеси, ефективність самих цих процесів і глобальну конкурентоспроможність, успішність національних економік.

Добре відомо, що вводючи певні податки, впливаючи на сферу дії суб'єктів і на об'єкти оподаткування, податкові бази, змінюючи ставки податків, вводячи або відмінюючи пільги чи певні санкції, взагалі – змінюючи умови оподаткування, держава стимулює або дестимулює бажані чи небажані явища, ефекти і тенденції.

Податки є не просто одним з економічних важелів, за допомогою яких держава впливає на ринкову економіку «ззовні», реалізуючи функції соціального балансування, забезпечуючи відомий перерозподільчий мінімум і підтримуючи діяльність суспільних інститутів. Податкова система в сукупності інструментів і регулятивних владних інститутів є могутнім механізмом управління економікою в умовах ринку і забезпечення вибраних пріоритетів розвитку.

Менш висвітленим є питання про міру необхідності, доцільності певних дій взагалі, наявності або відсутності відповідальності за те, що відбувається у того, хто втручається (або може втрутитися) в суспільне життя, у відтворювальну діяльність за допомогою податків. І, врешті-решт, питання про таке втручання має, як не дивно це прозвучить, дещо релігійний, культурологічний і особово-заангажований характер.

Адже є питання, що належать до сфери віри, висхідні до загального світогляду і що припускають те або інше відношення «мислячого суб'єкта» до здатності індивідумів до саморегуляції або до їх очікування якогось патерналістичного протекторату і напряду дій. Так можна чекати, що ступінь суспільної ефективності суми індивідуальних зусиль максимальний в умовах домінування ринкових зворотних зв'язків – саморегулювання ринку, а можна припускати можливість як оптимізуючого узгодження індивідуальних комерційних зусиль (мінімальний ступінь суспільного втручання), так і впровадження певних проектів і моделей розвитку, що підпорядковує (при цьому можливі варіанти з різним ступенем активності державно-інституційного втручання). Останнє може відноситися як до уявлення про необхідність державних гарантій функціонування сектора суспільних послуг, управління природними монополіями, так і до розуміння необхідності системоформуючої, структуроформуючої дії з боку уповноважених відповідним чином суспільних інститутів (перш за все в плані стимулювання розвитку високотехнологічних, інформаційноємких видів економічної діяльності).

Є, нарешті, сфера загальних, міждисциплінарних знань, наприклад, того, які механізми і регулятори застосовуються в сучасному світі у практиці різних держав. Можна скільки завгодно міркувати про відмінності англосаксонської і континентальної моделей соціально-економічного розвитку, виспівувати заново складені в кінці минулого століття гімни ринковому господарству, відомі скрізь, але які нав'язують для виконання в регіонах глобальної периферії. Їх лейтмотив народився з тих же постулатів, які сформували т.з. Вашингтонський консенсус, правил наслідування соціальних моделей епохи, що безповоротно пішла. (У «нашому» випадку можна пригадати не прив'язаний ні до якого реального соціально-економічного контексту пункт 3 політичних рекомендацій із згаданого «консенсусу» для країн, що бажали реформувати свої економіки, де зазначена податкова реформа, метою якої є створення широкої бази оподаткування і «помірність» граничних ставок податків»). Свідомо нереалістичні анархо-капіталістичні концепції і їх численні варіації «компрадорського» виконання ігнорують реальну практику використання податків у широкому контексті спочатку промислової, а пізніше і диверсифікованої технологічної, а також соціальної політики та інституційного регулювання взагалі.

Явна нереалістичність положень лібералізму, нав'язуваних «довірливим»

країнам, криється у суперечності положень згаданого Вашингтонського консенсусу з історичним досвідом тих же США, які значною мірою забезпечили успіхи власного економічного розвитку в ХІХ і в середині ХХ століття саме при відмові від ідеології економічного лібералізму. Так, перший керівник (секретар) казначейства (установленого в 1789 р. Конгресом органу, що постійно діє, з управління державними фінансами) А.Гамільтон уже у своїй першій, що стала програмною, доповіді конгресу США відзначив активну податкову політику (особливо митні збори) не тільки як основу державних доходів, але і як важливий засіб мобілізації фінансових ресурсів, перш за все, у зв'язку з необхідністю фінансування розвитку промисловості і торгівлі, а також виконання зобов'язань по дежборгу.

Слід зазначити, що і в подальшому саме активна фінансово-податкова політика сприяла інвестиціям в ефективно контрольовану урядом банківську систему США, причому головне федеральне банківське відомство не тільки випускало гроші від імені уряду, але й забезпечувало систему кредитів та страхування, що живила бурхливе промислове зростання (Див. [1, р. 134–168; 226 р.]).

Навіть часи, які сьогодні уявляються як епоха торжества ідей фритредера і дерегулювання в постсмітівській Британії, такими не були. Необхідність мобілізувати ресурси з метою розвитку, протистояння з наполеонівською Францією примушували уряд не тільки вибірково підходити до податків, але і регулювати ціни, рівні зарплати, умови трудової діяльності, тарифи, вводити заборони на експорт устаткування та виїзд кваліфікованої робочої сили. І лише затвердження Британії як лідера світової економіки змінило ситуацію і знову допустило часткове дерегулювання і податкову уніфікацію. І знов-таки за часів незгод, пов'язаних з Другою світовою війною, а також необхідністю відновлення і реконструкції, мобілізації ресурсів на розвиток капіталомістких галузей, частка вкладень держави в Британії досягла 30-40%, що підвищило роль саме фіскальної функції податків.

Особлива розмова про те, що недовгочасне, але украй руйнівне за наслідками торжество дивно примітивної концепції, що припускала зведення поняття «Державне регулювання економіки» до поняття «Макроекономічна політика» і обмеження обох питаннями підтримки економічного правопорядку, захисту прав власності і створення найзагальніших «правил гри», було б неможливим без чинників особового порядку. Адже успіх або неуспіх регулятивних моделей в тих або інших країнах багато в чому зумовлювалися компетентністю, комплексністю, взаємозв'язаністю дій, нарешті, обумовленістю, що приймаються рішення інтересами конкретних людей. У зв'язку зі сказаним відзначимо, що найбільші економічні провали траплялися саме в періоди «оскаженілого лібералізму», що супроводжувався непомірними і множинними податками, що зовсім не вписувалися в ліберальну схему, але лобювалися конкретними силовими групами, а також вимушено завищувалися через неефективність регулювання і виникаючі дефіцити. В результаті, оскільки під податкове законодавство не підведена наукова база, конкретні види податків мало взаємозв'язані або не взаємозв'язані взагалі, і вже не цілком ясно, чому, скажімо, діють ті або інші види обкладення.

Разом з тим, слід уточнити, що завдання оптимізації системи оподаткування походять не тільки з необхідності усунення певних помилок і деформацій. Вони виникають і для стабільних ринкових систем унаслідок зміни умов ринкової діяльності, самого середовища і правил господарювання.

Нарешті, оптимізація оподаткування – не самодостатнє завдання. Наявність функціональних взаємозв'язків з бюджетуванням, соціальною, технологічною політикою і т.п. доповнюється іншими інструментами регулювання, котрі можуть розглядатися як функціональні аналоги податків.

Більш того, постійне оподаткування як стабільний інститут державної влади затвердився далеко не відразу і як зазнавав зміни, так і піддавався спробам

модифікації і навіть ліквідації. Можна пригадати сумніви, яким англійський парламент піддавав постійні податки на загальнодержавні потреби (правда, це мало місце в контексті протистояння з королем). Крім того, історія свідчить, що постійні війни і величезні армії, з одного боку, могли створювати додатковий і вельми відчутний попит на використання податків, а з іншого, у разі загарбницьких успіхів, могли і позбавити від них населення метрополії.

Податкове регулювання може не тільки впливати, але і доповнюватися іншими інструментами економічної політики, що можуть мати подібні результати. Іншими словами, податки не є безальтернативним джерелом поповнення держбюджету. Різним країнам властиві свої підходи і механізми мобілізації засобів, використовуваних на потреби загальнонаціонального розвитку або в інших цілях, бажаних розпорядникам суспільних фінансів, інакше кажучи, власті. Особливо значний простір у цьому плані виникає у випадках обмежень ринку і вільної конкуренції (тим більше – їх відміни), чому сприяє ідеологізація владних режимів і, відповідно, публічне обґрунтування використовуваних перерозподільчих механізмів. Так, чималу роль у мобілізації засобів населення в СРСР зіграли випуски облігацій Держзайму різних років. Аналогічний інструмент використовувався у Німеччині в 1933-1937 роках, коли реалізовувалася розроблена під керівництвом міністра економіки рейху Я.Шахта концепція прихованого кредитування і фінансування військової галузі через підставне Металургійне дослідницьке суспільство з видачею інвесторам процентних векселів на суму майже 12 млрд. марок, які пішли на майбутню війну. У той же період, знову-таки за ініціативою міністерства економіки, був узятий кредит в 1 млрд. рейхсмарок, який був витрачений виключно на створення робочих місць.

Типовим прикладом довільного (довільне – не обов'язково «волютаристське») використання суспільних засобів є мобілізація на певні потреби доходів, отриманих від використання природних ресурсів, мінеральних копалин. У Лівії, скажімо, такі мобілізаційні інструменти не тільки розглядаються як альтернатива податковим надходженням, але і є засобом фінансової підтримки тих, хто в іншій ситуації повинен би поповнювати своїми засобами скарбницю.

В умовах активної товарної торгівлі використовуються і способи економії золотовалютних резервів, що знижують «навантаження» на систему оподаткування (особливо в умовах підвищеної державної ролі в прямій господарській діяльності). Наприклад, бартерний обмін рурського вугілля на бразильську каву, німецьких штучних добрив на єгипетське деревне волокно та ін. (відзначимо, що був і руйнівний для державних фінансів бартер часів горбачовської лібералізації в період занепаду СРСР).

Що ж до інших зовнішніх по відношенню до податків інструментів і чинників, то їх вивчення доцільно пов'язати із загальними пріоритетами соціально-економічного розвитку.

Ключові завдання податкового регулювання на сучасному етапі

Ключовою теоретичною, навіть світоглядною складністю відносно сучасного оподаткування є уточнення пріоритетів дії. І в цьому відношенні важливою проблемою є з'ясування системного зв'язку між податками і максимізацією багатства, проведеного на національній території продукту (очевидно, що в даному випадку йдеться про цілком традиційний для економічної науки предмет). І, звичайно, головне у зв'язку з цим – те, що податкова система пов'язана із станом справ у реальному секторі економіки, фінансів підприємств, власної ресурсної бази. Тому необхідне впровадження такої моделі податкової політики, яка сприяє поживленню ділової активності, її якісному вдосконаленню та економічному зростанню.

Відзначимо, що коли йдеться про вдосконалення податкової політики, слід у першу чергу подумати про нові явища, а також про ті чинники, які визначають

необхідність діяти і щось міняти. На наш погляд, з методологічної точки зору, принципово нові явища в підходах до оподаткування найбільшою мірою прив'язані до двох ключових змін. Одне з них стосується необхідних змін у регулюванні інвестиційних ресурсів, потоків капіталів і, відповідно, режимів комерційної діяльності, а інше – новацій техногенного порядку, інформатизації соціально-економічної сфери як податкової бази, з одного боку, і самого механізму оподаткування – з іншого.

Спершу пригадаємо, що податкове законодавство здавна використовується в контексті спроб держав утримати або повернути капітали шляхом впливу на ухвалення інвестиційних та інших економічних рішень корпораціями і громадянами. Відзначимо, що відтік і приплив капіталу в законному і прийнятному порядку, що, з погляду економічної теорії, традиційно розглядається як міра оптимізації територіального розміщення інвестиційних ресурсів, сьогодні вже бачиться в іншому вигляді. Проте сьогодні вплив на капіталопотоки є елементом і чинником глобальної конкурентної боротьби, а активізація капіталоутворення зводиться в ранг стратегічних завдань інституційної політики.

Якщо буквально підійти до питання, можна констатувати, що найчастіше в зв'язку з цим вдаються до маніпулювання податковим законодавством шляхом внесення змін до податкового законодавства, нормативних регулятивних систем, процедур реєстрації і т.п. для поліпшення режиму роботи власників капіталів або, навпаки – усунення небажаних для відповідних економічних агентів положень, правил, вимог.

Справді, таке «навантаження» на податкові механізми - явище не нове. Разом з тим в останні десятиліття, і перш за все у зв'язку із загостренням глобальної конкуренції за ресурси, в т.ч. і фінансові, вона бачиться в дещо іншому контексті. З одного боку, боротьба за капітали пов'язана з боротьбою за кадри як носіїв капіталу (в інтелектуальній формі), а з іншого з прагненням захопити контроль над інформаційними масивами і технологіями. І у тому, і в іншому випадку регулювання фінансових, капітальних потоків є привабливим стимулом для інших видів стратегічних ресурсів, що створює додаткові виклики перед розробниками податкової політики.

Слід сказати, що податкові інструменти боротьби за капітали в найпрямішому сенсі часто походять від, умовно кажучи, макроекономічної наївності і іноді навіть являють собою жест відчаю: адже змінити фактично правила гри – справа сама по собі дорога, цінною цьому є стабільність і довіра до уряду, всієї держави як надійного і передбаченого гаранта господарській діяльності. А більш дієвим засобом припливу (або протидії відтоку) капіталів є маневрування обліковою ставкою, що, проте, доступне небагато чим, залежить від стабільності і потужності фінансово-монетарної системи, а найефектніше виглядає у виконанні єдиного глобального гравця – США в особі її ФРС і функціонально зв'язаних з нею інститутів (досить пригадати агресивне підвищення відсотка за часів президентства Р.Рейгана).

По суті, найбільш чітка вербалізація відповіді на виклик максимізації обсягу капіталізації національної економіки зводиться до формулювання вельми широкого комплексу завдань по створенню державою сприятливого податкового клімату, що означає таку податкову політику, яка сприяла б створенню для конкретних інвесторів надійних і по можливості максимально прибуткових інвестиційних портфелів. І значення мають не тільки розміри ставок, але всі змінні характеристики податків, а також процедур їх стягування. Йдеться і про вибір правильного співвідношення вживаних загальних підходів до вибору інструментів оподаткування (пряме – непряме, централізоване – децентралізоване), і про гарантування максимальної прозорості податкової системи, навіть психологічне сприйняття її в цілому і в окремих проявах.

Останні зауваження актуалізують дещо несподіваний поворот теми: слабка

держава загалом і не може побудувати достатньо конкурентоздатну фінансово-економічну і, зокрема, ефективну податкову систему, обмежуючись відтворенням окремих її підсистем і атрибутів. Разом з тим, природним прагненням будь-якої держави, будь-якого уряду є її створення або хоча б максимальне наближення до цієї мети. І в даному відношенні використовуються різні підходи. У якнайкращому випадку слід говорити про комплексну програмно-цільову політику з виділенням цілей, засобів, широких механізмів податкового і взагалі макроекономічного регулювання, коли функція оподаткування доповнює і доповнюється іншими функціями державного апарату (оптимізація бюджетного процесу, підтримка ставки відсотка, валютного курсу та ін.). У деяких, досить специфічних випадках боротьби за капітали, фінансові ресурси (і в цьому відношенні на логіку макроекономічної оптимізації накладається глобально-конкурентний чинник), у зв'язку із збільшенням мобільності капіталів, особливо «коротких», навіть «гарячих» грошей, використовують поняття «Конкурентоздатні податкові системи».

Багато урядів роблять певні кроки в боротьбі за залучення платників податків. І можливі рішення тут різноманітні: від пільгового або навіть нульового оподаткування дивідендів до застосування агресивних методів недобросовісної податкової конкуренції, з використанням офшорів, податкових притулків, створення інших пільгових режимів, навіть закривання очей на деякі прояви фінансової несумлінності (можливості чого, правда, останнім часом були дещо ущемлені міжнародними зусиллями, ухваленням загальноєвропейських норм і принципів на міжнародному рівні, і перш за все в контексті діяльності FATF, поліпшенням інформаційного обміну між податковими, правоохоронними, статистичними органами різних країн). Помітну роль у справі міжнародного регулювання і запобігання недобросовісній податковій конкуренції грає Організація економічного співробітництва і розвитку, що виступила ще в 1998 р. з доповіддю, присвяченою проблемі протидії негативним проявам податкової конкуренції, відповідному дослідженню податкової політики країн-членів ОЕСР та інших держав, а також виробленню критеріїв для визначення недобросовісної податкової конкуренції, а також сприятливих податкових режимів, виробленню методів боротьби з відповідними негативними явищами [3, 82 р.].

Не слід забувати і про потенціал місцевого, територіального податкового стимулювання інвестицій. Так, місцева влада може відмовитися від стягування податків з найважливіших інвестиційних проектів, звільнити від них іноземних інвесторів. У Німеччині і Франції, в деяких регіонах, де муніципалітетами проводиться бюджетне стимулювання створення нових робочих місць, мають місце ще і податкові пільги для підприємств, що самостійно організують професійну підготовку і перепідготовку своїх робітників та службовців.

Предметом особливої уваги виступають різноманітні і багатоаспектні взаємозв'язки податкової політики і технологічного прогресу. Перш за все, слід зазначити, що НТП, його фінансування і його ж вимоги до податкових, інституційних систем радикально змінюють кількісні і якісні критерії регулювання. Скажімо, теза про створення в ЄС до 2010 р. найбільш конкурентоздатної в світі, динамічної економіки, заснованої на знаннях, оформлена у відеофіційній стратегії в 2000 р., пов'язана з трьома пріоритетними сферами забезпечення прогресу: науково-технічною, інноваційною і освітньою, припускає істотну модифікацію підходів до оподаткування, що пов'язане із значним збільшенням витрат. Так, тільки заходи по зміцненню науково-технічного потенціалу припускають збільшення витрат на НІОКР з поточних 1,9% до 3,0% ВВП (на 2/3 за рахунок інвестицій приватної промисловості і на 1/3 – державних витрат), а також розширення панєвропейської співпраці в рамках європейської рамкової програми НІОКР (конкретний показник – 3% ВВП, був прийнятий на саміті Барселони в березні 2002 р.) [4]

Кажучи про принципову зміну підходів до оподаткування, продиктованих особливостями нового часу, відзначимо наступне. По-перше, за період активного впровадження інформаційних технологій в умовах сучасних НТП та інституційних управлінських систем змінилися пріоритети, з'явилися нові цілі і методи державної економічної політики, відповідно до чого відбулися значні зміни в податковому регулюванні як в елементі макроекономічного регулювання ринкової економіки. По-друге, техногенні реалії змінили податкову базу: зникли одні, застарілі форми економічної діяльності і виникли інші, нові господарські явища, причому в значних обсягах. Взагалі, база оподаткування, як і саме відтворення, все більше «дематеріалізується»: відповідно до збільшення інформаційних компонентів господарської діяльності воно також «зміщується» у сферу того, що традиційно сприймається як послуги, в сферу «чистої» інформаційної діяльності. По-третє, інформатизація змінила саму систему оподаткування, комп'ютеризувавши і удосконаливши рутинні процеси, зробивши багато сфер економічної діяльності прозорішими і доступнішими для контролю (разом з тим, виникають і нові, невідомі, навіть непомітні податківцям сфери господарської активності).

Сказане (щодо регулювання капіталопотоків, техногенних реалій, глобальної конкуренції в сучасних умовах інтернаціоналізації) дає можливість по-новому поглянути на функції оподаткування.

Ця функція полягає у формуванні грошових доходів держави для утримання апарату, армії, підтримки бідних верств населення, фінансування сфер охорони здоров'я, освіти, науки і техніки, захисту навколишнього середовища, покриття інших необхідних витрат. «Чистої фіскальності» оподаткування, поза завданнями стимулювання розвитку вітчизняного виробництва, заохоченням інвестиційної активності товаровиробників, а також, залежно від ситуації – соціальної стабілізації на сучасному етапі вже бути не повинно. Інакше внаслідок неефективності і функціональної неадекватності подібна державна податкова політика досить швидко призведе до банкрутства влади (якщо навіть не держави).

Новизну цієї функції забезпечує внутрішня технологічна модернізація, здатність працювати з використанням сучасного програмного забезпечення, забезпечувати роботу з великою кількістю фізичних і юридичних осіб швидко і ефективно.

Податкова система з виключно фіскальним характером, не орієнтована на стимулювання розвитку вітчизняного виробництва, досягнення широкого спектра ранжированих за пріоритетами цілей соціальної політики (перш за все підтримка освіти, науки), на заохочення інвестиційної, інноваційної активності, приречена на низьку ефективність, будучи неадекватною конкурентній моделі розвитку суспільних і технологічних механізмів, сучасному ринковому мисленню. Саме тому вона навіть неминуче буде в достатньо стислі терміни знехтувана владою або відторгнута як господарюючими суб'єктами, так і громадянами.

Функція перерозподілу, хоча багато в чому і перетинається з попередньою функцією, пов'язана з набагато більшою гнучкістю і динамізмом. Податки, традиційно використовувані з метою перерозподілу ВВП на користь найзначущіших, з погляду держави, сфер, галузей, напрямів соціально-економічного і регіонального розвитку, сьогодні є могутнім перерозподільцем фінансових потоків з явно вираженою тенденцією концентрації ресурсів на стратегічно важливих, інформаційноємких напрямках. Через податки держава впливає на суспільне відтворення, виходячи з науково обґрунтованих пріоритетів, причому такі обґрунтування і дія тільки на перший погляд мають суб'єктивістську природу. Адже якщо подивитися на глобальну конкуренцію, що відбувається, можна побачити застосування подібних інструментів у практиці різних держав, причому переліки інструментів цілком точно характеризують і ступінь розвиненості конкретної держави, і ступінь її успішності. Технополіси, програми

розвитку університетів, підвищення кваліфікації, створення інфраструктури для високотехнологічних форм бізнесу – ось приклади із згаданих інструментальних «переліків». Відзначимо лише, що податки використовуються як джерело тимчасової компенсації низькій рентабельності авангардного, іноді взагалі дотоварного виробництва, маючи на увазі не тільки майбутню рентабельність, коли додатковий перерозподіл і не знадобиться, але і суспільний ефект. Причому виробництво, що стало серійним, згодом саме може стати фінансовим донором, об'єктом оподаткування, що дає фінансові ресурси майбутнім інноваційним проектам.

Функція стимулювання логічно і функціонально продовжує попередню, але її дія концентрується саме у сфері реалізації суспільних пріоритетів. І в даному відношенні можна згадувати численні суб'єкти як такі, що розглядаються як суспільно значущі господарській діяльності, проте згадуватися повинні скоріше суб'єкти підприємництва на території технопарків, бенефіціари всіх видів підтримки, дотацій, пільгового кредитування і т.п. Податки в даному випадку виступають як джерело, що живить додаткові доходи тих господарських агентів, які є тим екзогенним втручанням в дію функцій попиту і пропозиції, яка зумовлює бажані зрушення точок рівноваги ринку.

Функція обмеження певних видів активності, яка часто позначається «жорсткішим» терміном «заборонна», являє собою протилежність функції стимулювання. Адміністративні заборони можуть мати місце, але подібні акції повинні мати соціально-юридичну обґрунтованість, концентруючись переважно в сферах, пов'язаних із забезпеченням суспільної і технологічної безпеки, біля екологічних, морально-етичних обмежень. «Заборонність» економічна, як правило, – це створення несприятливих умов роботи шляхом введення особливих податків, кількісних, нетарифних обмежень, використання штрафів, санкцій та ін.

Ця функція, незважаючи на нетрадиційне формулювання, може бути ідентифікована як цілком самостійна: вона відповідає різноманітним прагненням і діям, наприклад пов'язаним з необхідністю раціоналізувати або спростити податкову систему, адаптуватися до міжнародних стандартів оподаткування, забезпечити однопорядковість соціально-економічних систем (можна пригадати уніфікацію податкових режимів країн-кандидатів на вступ до Євросоюзу, зокрема впровадження ПДВ та ін.), з прагненням стимулювати експорт і розвивати міжнародно спеціалізоване виробництво та ін. Відзначимо, що навіть вказаний перелік цільових функцій дозволяє констатувати значну «міжнародно-інтеграційну» компоненту даної функції, що не дивно в епоху глобалізації. Причому факт перетину з цільовими установками інших функцій не повинен бентежити: подібне вже констатувалося вище.

На відміну від інших функцій, які могли б бути названі, але не називалися («соціальна», «екологічна» та ін.), структуроутворююча функція володіє більш яскраво вираженими економічними характеристиками і детермінантами. Причому на сучасному етапі становлення і динамічного розвитку інституційних систем і відкритих економік вона звертає на себе особливо пильну увагу.

Детермінанти модифікації податкової системи України

Система оподаткування України формувалася впродовж 90-х рр. минулого, а також на початку нового сторіччя за допомогою пристосування радянської податкової структури і принципів оподаткування централізованої планової економіки до ринкових умов господарювання, усунення або введення, зміни ставки або порядку стягування того або іншого виду податку, причому, як правило, з метою максимізації доходів бюджету і бажано – в найкоротші терміни.

Необхідність радикальної оптимізації системи вітчизняного оподаткування

була очевидна відразу і всім, що, проте, довгий час не спричиняло за собою належних зусиль. І не дивно: в Україні взагалі була відсутня ув'язка різних компонентів ринкових реформ між собою. Так, структурні ринкові перетворення, політика приватизації і залучення іноземних інвестицій йшли на різних швидкостях, і спроби приватизувати навіть крупні об'єкти або здійснити масові продажі не супроводжувалися успіхами по налагодженню випуску конкурентоздатної, зокрема високотехнологічної продукції, а система податків, хоч і критикувалася, використовувалася і, як правило, малоєфективно для латання дірок у бюджеті і задоволення запитів конкретних пільговиків або лобістів.

Високий рівень оподаткування, що мав місце, виходив за межі не тільки доцільності, але і здорового глузду, перевищуючи часом валовий прибуток суб'єктів комерційної діяльності. Це не тільки стимулювало підприємців до приховування доходів, виштовхувало «в тінь», але і руйнувало саму суспільну систему. Адже якщо справна сплата податку в повному обсязі не тільки означає згоду платника з несправедливістю по відношенню до нього, але і є прямим шляхом до його банкрутства, фізичної ліквідації, він об'єктивно позиціонує себе як антидержавницький (гірше, якщо ще і антигромадський) елемент.

Завдяки зусиллям останніх років Україна спочатку отримала здоровішу податкову систему, а потім і Податковий кодекс як продукт праці серйозних експертів і теоретиків, розроблений кваліфіковано і системно. Разом з тим слід усвідомлювати міру цієї системності, а саме те, що вона не може вийти за рамки мезоекономічного масштабу, відображаючи «кращі спонуки» компетентного відомства (в даному випадку Мінфіну України).

Потреба в подібному кодексі, покликаному стати практично єдиним нормативно-правовим актом, регулюючим усі податкові питання, зокрема визначення переліку податків і зборів, характеру взаємин податкових органів і платників податків, міжбюджетних відносин, порядок розрахунку і сплати всіх передбачених податків, назріла вже давно. Такий документ повинен вивести податкову систему країни на якісно новий рівень взаємин між податковими органами і платниками податків, і подібне вже має місце в цілій низці країн.

Разом з тим, оптимізація нормативно-правової бази, тим більше в одній із сфер, нехай і такій важливій, як податкова, — лише маленька дециця необхідних змін.

Оцінка будь-якого податкового законодавства або системи оподаткування в цілому не має самостійних якісних характеристик, окрім як кваліфікаційних. Призначення і того, й іншого — забезпечити владу можливістю здійснювати податковий перерозподіл у суспільстві, а в ще вужчому сенсі — ефективно проводити податкову політику. Максимізація зборів, виходячи з певних (в ідеалі — оптимальних для суспільства) нормативів, забезпечення рівності або елітарності (для деяких країн типовими елементами оподаткування є пільги для певних верств населення — військовослужбовців, держслужбовців), так само, як і інші завдання, самі по собі не означають скільки-небудь помітного поліпшення добробуту і рівня життя, які прив'язані до динаміки і якості виробництва.

Як і раніше в Україні немає виконаної іншої, важливішої умови успішного розвитку — програмно-цільового підходу, що чітко артикулює, з визначенням стратегічних цілей, практичних завдань науково-технічного прогресу, перекладу економіки в новий якісний стан інформатизації, які органічно підживлюються в ході інноватизації.

А натомість українське суспільство виявилось дуже податливим ідеологічним установкам (установкою, що спрацювала, виявився лібералізм—дерегулювання) на геополітичне зваблювання (когось вабить Захід, когось Схід), що не могло не переродитися в політичні спекуляції і галасливі, електорально-орієнтовані кампанії.

Звичайно, для будь-якого економічного просування вперед необхідний «першопштовх»: потенціал руху, який дають певні стартові інвестиції, так або інакше мобілізовані фінансові ресурси. Разом з тим Україна могла використовувати як такі ресурси засоби, що отримуються від приватизації, продажу, у тому числі і міжнародних, економічних об'єктів. Проте об'єкти продавалися, а виручені гроші йшли як у пісок, витрачалися на поточні потреби. Так траплялося і з найгучнішими приватизаційними подіями, наприклад, що мали місце тоді, коли продавалася і перепродувалася Криворіжсталь.

У результаті не вдалося використати ні власні, ні іноземні інвестиції як важливий чинник стабілізації національної економіки. Якщо зростання валового внутрішнього продукту в Польщі почалося вже в 1992 р., а в Чехії й Угорщині – в 1994 р., то в Україні – в 2000, і то після в 2-3 рази глибшого спаду виробництва, ніж в країнах Центральної Європи. Причому це зростання, хоч і було значним – 12% в 2004 р., не відрізнялося стабільністю. Нарешті, у такого зростання є достатньо близька межа: воно пов'язане з вичерпанням потенціалу відновної післякризової динаміки і з об'єктивними лімітами попиту на допоміжні технології на світовому ринку.

Як наслідок, маємо закріплення за країною периферійного статусу, фінансові обмеження зростання, які вже не подолає ніяка, навіть найкраща податкова система, оскільки база оподаткування відчутно обмежена фізично. Адже технологічно допоміжне виробництво в сучасну інформаційну епоху, за визначенням, відносно малоприбуткове і оперує обмеженими оборотними коштами унаслідок ножиць цін на авангардні і рутинні товари і послуги.

Від характеру і результативності функціонування податкової системи багато в чому залежить реалізація всіх ключових економічних рішень у країні, особливо тих, які пов'язані із структурною політикою, реалізацією довгострокових стратегічних соціальних завдань. Адже держава не просто забезпечує підтримку конкретних необхідних для суспільства інститутів, а стимулює підприємницьку діяльність в одних напрямках і дестимулює в інших, забезпечує цілісність загальнодержавних інтересів, а також комерційних інтересів підприємців. Оптимально функціонуюча податкова система може і повинна сприйматися як «особисто потрібна» самими платниками податків, і не тільки тому, що всі «мудрі і гуманістичні» думають про ближнього і враховують потенціал максимізації виробництва і, відповідно, розподілюваного доходу та продукту внаслідок дії коопераційного механізму країнного масштабу.

Для підприємців податковий механізм може бути, з урахуванням цілеспрямованої бюджетної політики, засобом створення нових напрямів і ніш господарської активності. Для фізичних осіб він, будучи зв'язаним все тим же бюджетним механізмом, є гарантом реалізації особи, формує наукову, освітню, регіональну політику в країні. І хоча афоризм Б.Франкліна про те, що «в цьому світі можна бути упевненим тільки в тому, що є податки і смерть» [1], завжди відгукуватиметься співчутливими нотками в душі платника податків, подолання неприйняття податків – справа посильна і реалізовується в ході продуманих податкових реформ.

Функціональна спрямованість державної податкової політики може і повинна припускати об'єднане, продумане градування пріоритетів, послідовне досягнення мети, формування технологічно передової, інформаційно орієнтованої економіки. Разом з тим, виключно оптимізацією оподаткування всі суспільні проблеми не вирішити, і ми знову підходимо до того ж: констатації подальшого скачування країни в болото глобальної периферії і перетворення на технологічний

придаток країн—лідерів світової господарської системи. Навіть злагоджено фіскальний, що діє, і зокрема податковий механізм, створює передумови економічної і соціальної стабільності, навіть прогресу в суспільстві, сам по собі він не забезпечить уряд необхідними ресурсами для виконання своїх повноважень, зобов'язань, а суспільство – необхідними ресурсами зростання.

Таким чином, формування ефективної податкової системи для України на сучасному етапі – це не просто самостійна економічна проблема загальнодержавного значення. Оскільки невідкладним завданням державної економічної політики стає розробка таких стратегії і тактики розвитку, які припускають досягнення синтезу фінансово-інвестиційних та інноваційних рішень, податки – це інструмент соціально-економічного розвитку, узгоджений з іншими інструментами і порядком функціонування всіх господарських підсистем.

Джерела та література:

1. Vernon R. International Investment and International Trade in the Product Cycle // Quarterly Journal of Economics – Vol. 80. – 1996. – May. – Pp. 134-168.
2. Davis E.P. Debt, Financial Fragility, and Systemic Risk. – Oxford University Press, Inc., 1993. – 226 p.
3. Harmful Tax Competition. An Emerging Global Issue / Organisation for Economic Co-Operation and Development. – Paris, 1998. – 82 p.
4. Шелюбская Н. «Форсайт» – механизм определения приоритетов формирования общества знаний стран Западной Европы. – http://iee.org.ua/files/alushta/81-shelyubskaya-forsite_mech.pdf.
5. B.Franklin Quotes // Brainy Quote. – <http://www.brainyquote.com>.

ПРОЦЕСИ СУЧАСНОЇ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ В АЗІЙСЬКО-ТИХООКЕАНСЬКОМУ РЕГІОНІ У ВИМІРАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

I. Вступ

Одним з пріоритетних гео економічних напрямів для України є Азійсько-Тихоокеанський регіон (АТР), до якого входять динамічні та надзвичайно конкурентоспроможні на різних сегментах світового ринку країни. Таким чином, можна зазначити, що актуальність даного дослідження визначається нагальною потребою визначення основних цілей торгово-економічного співробітництва України з країнами АТР за широким спектром його форм, у контексті тенденцій глобалізації та регіоналізації та з урахуванням потенціалу такого співробітництва й потреб вітчизняної економіки.

Проблематика інтеграційного розвитку вивчалася в роботах П.Баклі, М.Кесона, Дж.Даннінга, Д.Джерміно, М.Енрайта, А.Ругмана, в численних публікаціях міжнародних та національних спеціалізованих структур економічного регулювання. В українській науці проблеми розвитку країн АТР також піднімалися неодноразово, зокрема, вони дістали висвітлення в роботах В.Будкіна, В.Вергуна, М.Дудченка, А.Кредісова, Д.Лук'яненка, В.Новицького, Ю.Пахомова, А.Поручника, А.Румянцева, А.Філіпенка, С.Фоміна та інших.

Метою статті є виявлення напрямів оптимізації інтеграційного розвитку в регіоні в контексті сучасних тенденцій інтернаціоналізації, а також обґрунтування концептуальних засад дослідження характеру економічного розвитку країн і методів співробітництва України з державами АТР. Реалізація даної мети здійснювалася шляхом розв'язання ряду завдань: визначення системних взаємозв'язків між тенденціями глобалізації та регіоналізації, обґрунтування найдоцільніших форм торгово-коопераційної взаємодії в регіоні, обґрунтування галузевих та науково-технічних пріоритетів розгортання виробничого кооперування та науково-технічної взаємодії України з державами АТР.

Розвиток новітніх інформаційних і комп'ютерних технологій привів до революційних змін інвестиційних механізмів, виникнення нових можливостей мобілізації фінансових ресурсів у світовій економіці, а також значного модифікування фінансового регулювання з боку держав, міжнародних організацій, моніторингу та управління інвестиційно-інноваційною діяльністю, фінансовими ризиками на комерційному рівні. Одночасно з'явилася можливість генерації нових фінансових інструментів і цілодобового проведення міжнародних фінансових операцій. Це дало підстави Н.Яблонській констатувати, що «у світі на кінець минулого століття склалася мережа країн, де основна частина багатств створена не за рахунок екстенсивного матеріального виробництва, а за рахунок інтелектуального капіталу, втіленого в технологіях, проєктах, „ноу-хау”, системах менеджменту, тобто інтенсивного виробництва та сфери послуг» [1, С. 131].

Як показує практика глобалізації кінця ХХ–початку ХХІ ст., дедалі більшою мірою набирає силу процес регіоналізації світового економічного простору. Цей процес пов'язаний як із тенденціями загальносвітового масштабу, так і з пріоритетами регіонального характеру. Так, розвиток країн АТР відображає як південно-азійську специфіку, так і глобальні тенденції лібералізації, новітні інноваційні процеси, які проявляються на рівні торгівлі, міжнародного кооперування виробництва, міжнародних валютно-фінансових відносин тощо. Фактично йдеться про системні зв'язки між множинами різних ієрархічних рівнів, які віддзеркалюють і загальні, родові, і індивідуальні, видові ознаки. Як відзначається в економічній літературі, «регіони різних ієрархічних рівнів утворюють територіальну єдність світових господарських процесів» [2, С. 190], і в цьому відношенні країни АТР відіграють дедалі помітнішу роль у складному механізмі світогосподарських відносин.

Сказане пов'язане із зростанням їхньої міжнародної конкурентоспроможності, а ця остання, в свою чергу, значною мірою впливає із вдалої стратегії розвитку регулятивних соціально-економічних інститутів національного та міждержавного, регіонального рівнів. Наприклад, можна констатувати, що гео економічна стратегія Китаю не тільки змушена пасивно адаптуватися до реалій та структур глобалізації, що зараз народжуються, але й набуває нової ролі, отримуючи можливість активно брати участь у їх формуванні. Проте у цьому відношенні виникає необхідність широкого геостратегічного бачення ситуації. Так, якщо в Старому світі концепція відкритого регіоналізму вже склалася, має конкурентні перспективи і реалізується в діяльності Євросоюзу, то в Азії ця доктрина ще шукає свій шлях розвитку і значною мірою спирається на регулятивні, навіть патерналістські

системи традиційного типу.

Приклади Японії, Південної Кореї, країн АСЕАН, а в останні десятиліття й Китаю свідчать про те, що саме країни даного регіону найбільш чітко усвідомили, що для конкурентного успіху окремих виробничих, комерційних структур, національних фірм на міжнародних ринках та у власних відкритих економіках просто нових технологій, нових навиків недостатньо: необхідні інституційні зміни в економіці. Як справедливо відзначав О.Довгий, «у сучасному висококонкурентному світі, за умов розгортання нової хвилі науково-технічного прогресу, змістом якого виступає інформатизація й «інноватизація», зростає значення інституційного забезпечення НТП на національному рівні, а також міжнародного співробітництва у високотехнологічних галузях з метою максимізації використання науково-технічного потенціалу» [3, С. 214]. Адже навіть в успішних розвинутих ринкових країнах існує проблема поширення технологій, для чого використовуються інтеграційні інструменти сприяння.

Зрозуміло, що в країнах, які розвиваються, а також здійснюють трансформаційні процеси, ця проблема є значно серйознішою, і тому «простий» вихід компаній на вільний, не регульований державою ринок може і не привести до ефективного технологічного розвитку, інноваційного прориву. Це пов'язано із тим, що, з одного боку, компанії можуть просто «не потягнути» прямі й супутні фінансові витрати, а з іншого, в них і немає потенціалу для того, щоб організувати співпрацю з регулятивними інститутами, іншими комерційними суб'єктами інноваційного процесу, зокрема із компаніями-постачальниками технологічного обладнання, ідей, «ноу-хау» тощо. В.Іноземцев у цьому зв'язку відзначав, що «нові індустріальні держави, в першу чергу Південно-Східної Азії, надто жорстко, хоча і цілком справедливо пов'язують свої перспективи з проривом до ряду промислово розвинутих країн та будуть використовувати для цього усі можливості» [4, С. 532–533].

Для реалізації цих цілей у країнах АТР було створено цілу низку інститутів. Більше того, інституційні зміни, які сприяють динамізації науково-технологічного розвитку та які, вочевидь, потребують завдання регіонального розвитку, прямо «вмонтовуються» в процеси регіональної інтеграції, в той час, як остання не може не виступати системним елементом формування не тільки нового механізму міжнародного поділу праці в глобальному масштабі, але й суспільного устрою на рівні національних відтворювальних комплексів.

Концепції азіатського регіоналізму, що з'явилися наприкінці 90-х рр., поступово еволюціонували і набули вигляду проєктів загально регіональної економічної і фінансової інтеграції. Слід відзначити, що ідеї субрегіональної економічної інтеграції на рівні АТР почали з особливою активністю висуватися напередодні азіатської фінансової кризи, а в її розпал та по її закінченні з метою подолання наслідків фінансової кризи, недопущення повторення і запобігання подібним подіям додатково виявилось прагнення до вироблення конкретних інтеграційних програм та бажання налагодити тісніше співробітництво, зокрема з метою надання взаємних гарантій та допомоги.

На відміну від ситуації, до якої потрапила Україна, коли жодне з регіонально близьких інтеграційних об'єднань не постало скільки-небудь помітним фактором вступу до СОТ, налагодження відносин з третіми країнами, участь у АСЕАН є важливим фактором інтеграції у світову економічну систему, вступу до СОТ (передусім для В'єтнаму), постає стимулом розвитку міжнародної торгівлі, інвестиційного співробітництва та виробничої кооперації зі США та Європейським Союзом.

Динамічний, навіть бурхливий розвиток країн АТР постав фактичним

приводом до поглиблення глобалізаційно-регіоналізаційних контрверсій. Причому у гео економічних пріоритетах країн, що належать до регіону Південно-Східної, а також та Східної Азії, крім Японії, вочевидь, проявилася більша схильність до блокових об'єднань, ніж до фронтальної лібералізації під впливом процесів глобалізації. Навіть щодо Японії термін фронтальна лібералізація є до певної міри умовністю, враховуючи її торговельно-обмежувальну, протекціоністську практику. «Глобалізація стягує до купи найбільш різні (за рівнем господарського розвитку, за культурною та історичною спадщиною, за світоглядними настановами та ідеологією) суспільства, водночас породжуючи нову сильну диференціацію між ними» [5, С. 187]. Водночас регіоналізм виступає для країн регіону засобом протидії англосаксонській експансії, тиску країн Північної Америки та Західної Європи.

АСЕАН не тільки не протистоїть принципам і нормам міжнародної торгівлі та глобалізації, а навпаки виступає як наслідком, так і каталізатором останньої. Будучи створеним ще в 1967 р., дане міжнародне угруповання об'єднує країни із дуже різними соціально-політичними системами, національними пріоритетами розвитку і навіть кардинально відмінними культурними архетипами, ідеологічними основами (країнами угруповання «представлені» демократичний, військовий, авторитарний, комуністичний та ін. типи правління). Втім, прагматизм та раціоналізм суб'єктів, що інтегруються, дозволили побудувати вигідну модель багатостороннього співробітництва у торговельно-економічній, політичній, соціальній, та навіть військовій сферах.

Тому не дивно, що типовим для великої кількості експертів з даного регіону є констатація нових суперечностей, що їх породжує глобалізація, яка, крім того, «знищує робочі місця та ринки та загрожує сталим способам життя», оскільки багато людей в країнах, що розвиваються, можуть «опинитися на узбіччі процесу, який, схоже, мало пов'язаний із прагненням зменшити розрив у рівнях життя» [6].

Сучасна міжнародна практика свідчить про існування кількох ефективних моделей технологічного трансферу та використання в глобалізованій господарській практиці результатів НДДКР, які отримувались іншими агентами комерційної діяльності, навіть такими, що перебувають у найвіддаленіших куточках світу. Йдеться про такі поширені форми купівлі або перенесення прав на винаходи, результати інноваційної діяльності та технологічні рішення, як ліцензування, злиття та поглинання, прями іноземні інвестиції, спільні підприємства.

Ліцензування є найпростішим способом отримання прав на використання нових технологій на світових ринках, але таким, що не надає вирішальних переваг у глобальній конкурентній боротьбі. Передусім ліцензіат фактично приречений на те, щоб «плентатися у хвості» технологічного лідера, ліцензіара, від якого, як показує практика, не тільки не варто очікувати передачі прав на найзначущі у конкурентній боротьбі та найсвіжіші винаходи та інновації, але й який має схильність здійснювати постійний та ретельний контроль за комерційною і виробничою діяльністю ліцензіата. Ліцензування є скоріше вигідним для ліцензіата, оскільки воно «приносить доходи ліцензіату без суттєвих додаткових витрат і до певної міри компенсує витрати на науково-технічні розробки» [7, С. 370]. Крім того, технологічні рішення, які передаються через ліцензії, є жорстко дозованими (одна ліцензія – тільки одна інновація або одне технологічне рішення, крім того у встановлених рамках потенційного використання із складними переговорами про внесення змін в продукт тощо). І це, не кажучи про можливість відвертого шахрайства з боку ліцензіата при

переговорах про ліцензування з метою переконати передбачуваного покупця в цінності ліцензії, яка інколи може бути або неефективною, або застарілою. Тому справедливою є констатація того, що «на сьогодні ТНК, які володіють переважною кількістю запатентованих технологій, практикують злиття або купівлю компаній, а не ліцензування» [8, С. 85]. Завдання виживання і розвитку в умовах інноваційної за своєю інструментальною природою конкуренції на глобальному ринку стало основною рушійною силою буму міжнародного злиття і поглинань компаній, який, крім того, значною мірою зумовлений дією чинників плинної світової кон'юнктури.

В Україні, до речі, обсяг ліцензійної торгівлі низький. Як відзначалося в економічній літературі, протягом ряду останніх років коефіцієнт покриття імпорту об'єктів інтелектуальної власності їх експортом по Україні в цілому становив від 0,12 до 0,19 відсотка [9, С. 151]. Втім, реальна проблема полягає не у відсотку частки ліцензійної торгівлі, а у пасивності технологічної політики, відсутності ефективної інноваційної стратегії як у масштабах держави, так і на рівні національних комерційних структур.

Взагалі, особливу увагу слід звернути на згадану форму технологічного трансферту, яка справді вважається найпрогресивнішою та комерційно ефективною формою інтернаціоналізації інноваційної діяльності. Це – злиття та поглинання компаній, яке не тільки набуло величезних обсягів, але й постає ефективним засобом боротьби з конкурентами, концентрації виробництва, капіталів та технологічних ресурсів.

Злиття та поглинання в плані інноваційно-технологічної стратегії відіграють подвійну роль: по-перше, вони забезпечують «пряме захоплення» відповідних об'єктів інтелектуальної власності та технологічні розробки, а по-друге, забезпечують розміри портфеля патентів, концентрацію НДДКР та підвищення ефективності останніх. У найвираженішому випадку злиття та поглинання дозволяють фірмам, які об'єднують свої патентні портфелі, забезпечити собі монопольне право роботи в певному секторі світового ринку, проводити агресивну монопольну цінову політику, максимізувати показники прибутковості, активно впливати на сферу попиту на власну продукцію. Інакше кажучи, злиття та поглинання зумовлюють ефект синергії, що означає виникнення ефекту економії від зростання масштабів, зниження витрат обігу або маркетингу, усунення надмірних активів та подолання фінансових дефіцитів (для різних суб'єктів трансакції).

Ключовим чинником економічного і технологічного просування країн Азійсько-Тихоокеанського регіону (Японії, Південної Кореї, Азійських тигрів, драконів, ряду інших країн, що наслідували в своєму розвитку апробовану модель розвитку) є особлива роль регіональної стратегії, яка поєднує функції соціально-економічного розвитку певних територій, громад, осередків, ефективної інформатизації багатьох аспектів життя суспільства, селекції технологій з урахуванням їх виробничих характеристик і перспектив комерціалізації результатів НДДКР, які втілюються в товарі та реалізуються на світовому ринку.

Багаторічний досвід регіонально-технологічної політики країн АТР свідчить про ефективність застосування режимів територіального сприяння інноваційному розвитку, в результаті чого «нові технології швидко виходять за межі розвинутих країн, охоплюють усе нові країни, проникають у різноманітні сфери економіки та суспільного життя» [10, С. 15]. У цьому зв'язку важливою формою інтернаціоналізації інноваційної діяльності є спільне підприємство. Основою інноваційних інвестиційних проектів у рамках такої

концепції співробітництва є спільне використання інноваційного потенціалу учасників сумісного проекту, завдяки чому виникає можливість мобілізувати на розв'язання бізнес-проблем за рахунок модернізації, інноваційного подолання рутинного функціонування репродуктивних систем ті ресурси, що належать кожному з партнерів (Див. також: [11, С. 26–29; 12, 205 с.]).

Міжнародна співпраця в інноваційній сфері через створення СП передбачає також можливість сумісної експлуатації невіддільних раніше від окремих структур активів та технологічних потужностей, блоків технологічного устаткування. Хоча і у виражено локальному масштабі, подібні організаційні форми надають можливість фірмам-партнерам, учасникам СП використовувати свої патентні портфелі оптимальніше, зокрема шляхом передачі одному партнеру невикористовуваної раніше частини компонентів, що належали іншому (іншим) партнерам (наявність таких інноваційно-технологічних ресурсів інколи може взагалі поставати «внеском» певної структури до статутного капіталу СП. Нарешті, має значення і ціновий фактор: співпраця у формі створення та функціонування СП може забезпечувати національні підприємства у таких галузях, як прикладна інформатика, приладобудування, робототехніка, біотехнології (генна та клітинна інженерія) швидшими і дешевшими засобами отримання наукомістких, важколіцензованих технологій.

Щодо недоліків залучення інвестицій в інноваційну сферу у формі СП, то вони значною мірою повторюють перелік слабкостей концепції використання ПП, посилюючи їх: СП значно рідше, ніж повністю закуплені підприємства, отримують технології, які виводять підприємства на глобальні конкурентні позиції. Позиції реципієнта, який прагне вийти на новий для себе технологічний рівень, «протистоїть» небажання технологічного лідера позбавитися позицій технологічного лідера та мінімізувати обсяг технологій та «ноу-хау», що передається. Існує й певна суперечність між кон'юнктурним характером співпраці у формі СП та відносно жорсткою організаційною моделлю, причому інколи диверсифіковані види міжфірмової технологічної кооперації можуть поставати ефективнішими та доцільнішими.

У регіоні успішно апробована та розвинута практика діяльності технопарків, інноваційно-технологічних центрів, інкубаторів, зокрема при більших утвореннях (в рамках технопарків), а також окремих інкубаторів малого бізнесу. Інкубатори або бізнес-інкубатори при великих технопарках є типовою структурою (в матеріальному плані йдеться про будівлю або кілька будівель, в яких протягом певного строку (від 1 до 5 років) орендують приміщення та здійснюють господарську діяльність новостворені малі підприємства, після чого вони залишають інкубатор, переходячи одночасно і на інші рейки господарської діяльності, і до інших приміщень). Згідно із загальною практикою, інкубатори істотно покращують показники виживання бізнес-структур, і якщо в технологічній сфері співвідношення успішних компаній і компаній-банкротів складає у звичайних умовах один до чотирьох, то в інкубаторах технопарків показники є протилежними — чотири до одного.

До чинників, які сприяють активності інтеграційного процесу у розглядуваному регіоні, як вважає А.Ніколаєнко, можна віднести:

■ порівняно високі темпи економічного зростання країн АТР (за даними Японського банку довгострокового кредитування, нинішня інтенсивність економічного росту в країнах Східної та Південно-Східної Азії, яка становить у середньому приблизно 5–7% на рік, зберігатиметься до 2015 року);

- наявність тут найбільших у світі інвестиційних можливостей; існуючий місткий ринок високих технологій;
- порівняно дешевий ринок робочої сили [13, С. 196–197].

Резюмуючи викладене, можна відзначити, що каналами проникнення на світовий ринок технологій та доступу до технологій є ліцензування, злиття та поглинання, прямі іноземні інвестиції, спільні підприємства. Ці канали відрізняються за взаємними правами та обов'язками, що виникають між контрагентами, а також ступенем доцільності для реципієнтів та донорів технологій.

Для ефективного проведення технологічної політики велике значення має фінансово-комерційна потужність відповідної структури, від чого залежить її здатність реалізовувати реальні завдання та впливати на ринок технологій, інновацій та інформаційних ресурсів. У той час як «звичайні» інноваційно-активні підприємства, котрі не характеризуються надвеликими показниками капіталізації та не мають реального статусу транснаціональних господарських структур, одержують на рік всього кілька патентів і не в змозі здійснювати практично ніякого впливу на процеси, що відбуваються на світових ринках високих технологій, провідні глобальні компанії дедалі більшою мірою не тільки концентрують технологічний потенціал, але й контролюють глобальні науково-технологічні процеси та тенденції.

Джерела та література:

1. Яблонская Н. Социально-экономические инвестиции // Экономические инновации. Выпуск 17. Структурные и институциональные преобразования современной экономики. Сборник научных работ. – Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины. 2003. – С. 130-135.
2. Чужиков В. Регіоналізація у внутрішніх та зовнішніх вимірах (спроба системного аналізу) // Збірник наукових праць. Вип. 28 / Відп. ред. В.Є.Новицький. – Київ: ІСЕМВ НАН України, 2001. – С. 183-191.
3. Довгий О. Технологічна політика держави // Збірник наукових праць ІСЕМВ НАН України. – К.: ІСЕМВ НАН України, 2004. – № 40. – С. 213–219.
4. Иноземцев В.Л. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире: Научное издание. – М.: “Academia” – “Наука”, 1998. – 640 с.
5. Коллонтай В. Западные концепции экономической глобализации // Грани глобализации: Трудные вопросы современного развития. – М.: Альпина Паблишер, 2003. – С. 147-192.
6. The ASEAN summit // Asia-inc. The Future of the business in Asia. November 2001 edition. – <http://www.asia-inc.com/index.php?articleID=2050>.
7. Лицензия // Экономическая энциклопедия / Науч.-ред. совет изд-ва «Экономика». – М. ОАО «Издательство «Экономика», 1999. – С. 369–370.
8. Москаленко О.Г. Деякі питання регулювання міжнародної торгівлі продуктами інтелектуальної власності та їх охорони // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): Наук.журн. – К., 2005. - №5. – С. 81–85.
9. Грищенко А. Інноваційна модель інтеграції економіки України до світового господарства // Актуальні проблеми економіки: теорія і практика. Вип. 1. – К.: Європейський університет, 2005. – С. 150–158.
10. Чухно А. Актуальні проблеми стратегії економічного і соціального розвитку на сучасному етапі // Економіка України. – 2004. - № 5. – С. 14-23.
11. Блачев Р., Гусев В. Описание денежных потоков при разработке схем финансирования инвестиционных проектов // Инвестиции в России. – 2002. – №2. – С. 26–29.
12. Виленский П.Л., Лившиц В.Н., Смоляк С.А. Оценка эффективности инвестиционных проектов: теория и практика. – М.: Дело, 2001. – 205 с.
13. Николаенко А. Інтеграція в Південно-Східній Азії: Фантом чи реальність? // Збірник наукових праць. Вип. 29. – К.: ІСЕМВ НАН України, 2001. – С. 196–200.

АНАЛІЗ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ БІОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ, СПРИЧИНЕНИХ ЗМІНАМИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

За сучасних умов екологічної загрози Україна потребує ґрунтового осмислення масштабів екологічної кризи та економічних наслідків необачного використання та нищення природних ресурсів. Метою даної статті є підбиття підсумків сучасного стану екології в Україні, аналіз законодавчих засад покращення еколого-економічного балансу природоохоронних ресурсів та пошук можливих шляхів виходу з негативної ситуації.

У документі, виданому в Києві в рамках проекту ПРООНУ та Глобального Екологічного Фонду «Оцінка національного потенціалу в сфері глобального екологічного управління в Україні» (2007), стверджується, що «особливістю України є наявність значної кількості депресивних регіональних територій зі значною екологічною деградацією». «У країні сформувалося стабільне тло хімічних мутагенних і канцерогенних забруднень атмосферного повітря, водойм, ґрунтів, що значно перевищує встановлені гігієнічні нормативи». «Значна частина населення України одержує питну воду з істотними відхиленнями від нормативів».

Окрім того, за допомогою екологічного моніторингу встановлено, що останніми роками екологічний стан у міських та сільських місцевостях неухильно погіршується, що виявляється у низці негативних явищ, починаючи від надмірного зростання вмісту токсичних речовин у питній воді та продуктах харчування і до втрати стабільності біоценозів та розвитку ситуацій, небезпечних як для здоров'я населення, так і для окремих форм виробничої діяльності. При цьому слід виокремлювати техногенні впливи на навколишнє середовище, які полягають в основному у викидах токсичних речовин, і опосередковану дію ноосферних процесів, що призводять до глобальних планетарних змін, зокрема потепління.

Як свідчать фахівці, нині серед українців зростає кількість хронічних хвороб, порушень захисних систем організму, спричинених екологічними факторами. А через низьку якість атмосферного повітря у містах з металургійною промисловістю значно підвищилися загальна захворюваність і смертність населення, зменшилася тривалість життя, зокрема серед новонароджених. Найгірша ситуація щодо забруднення повітря спостерігається в Києві, Харкові, Дніпропетровську, Донецьку, Кривому Розі, Львові, Одесі та Запоріжжі. Адже передусім до числа найбільших забруднювачів атмосфери (з кількістю шкідливих викидів понад 100 тис. т за рік – по Україні до цього переліку зараз входять 18 населених пунктів) належать міста Дніпропетровськ, Дніпродзержинськ, Кривий Ріг і з 2005 року – Зеленодольськ (до якого відноситься Криворізька ТЕС) на Дніпропетровщині, а також місто Запоріжжя. 2006 року порівняно з 2004-м кількість шкідливих викидів у повітря від стаціо-

нарних джерел зросла у Дніпропетровській області на 26%, у Запорізькій — на 11,9%; таким чином, за щільністю викидів у розрахунку на 1 км² ці області перевищили середньоукраїнський показник у 4,35 і 1,2 разу відповідно. Також одним із найбільших забруднювачів повітря в Україні є місто Ладижин Вінницької області, де розташована велика ТЕС. Протягом 2004-2006 років кількість шкідливих викидів у повітря від стаціонарних джерел збільшилася на Вінниччині в 1,76 разу, у Києві та області — в 1,41, на Черкащині — в 1,16, Чернігівщині та Хмельниччині — в 1,06. Такий стан частково можливо пояснити тим, що технологічне обладнання, устаткування та очисні споруди, призначені для зменшення концентрації забруднюючих речовин у викидах, морально застаріли та фізично зношені.

Іншою проблемою постає ситуація з біологічним різноманіттям та біосферною рівновагою. Порушення міжвидової рівноваги в біоценозах є причиною інтенсивного розповсюдження переносників збудників різних хвороб людей і тварин. Поява в середовищі генотоксичних сполук зумовила зростання темпів мінливості вірусних і грибних патогенів. Збіднення видового складу рослинності та відповідне зменшення зеленої біомаси супроводжується падінням інтенсивності відтворення вмісту кисню в атмосфері та послабленням здатності рослинності зменшувати загазованість атмосфери. Порушення кругообігу органічної речовини, властиве сучасним агротехнологіям, призводить до швидкого й незворотного падіння родючості ґрунтів.

Активна урбанізація та бездумна людська діяльність спричиняють нищівний вплив на стан природних ресурсів. Нині в Україні умови зберігання та утилізації відходів, як правило, не відповідають санітарно-гігієнічним вимогам. Це призводить до інтенсивного забруднення поверхневих і підземних вод, а також ґрунту й повітря. В Україні щороку звалища поглинають близько 1,5 тисячі га землі. Територія басейну р. Сіверський Донець у межах Луганської області є найурбанізованішим та індустріальним регіоном України, який несе величезне навантаження антропогенного впливу. Тут сконцентровано 500 великих промоб'єктів нафтохімічного, машинобудівельного, металургійного, вугледобувного комплексів, 59 великих шламо- та хвостосховищ, 11 відстійників шкідливих промстоків, 530 породних відвалів, 87 полігонів побутових відходів. До того ж при ліквідації підприємств, які мали на балансі житловий фонд, каналізаційні мережі зазвичай залишаються безгосподарними або передаються територіальним громадам без проведення капітального ремонту.

Основна маса відходів в Україні утворюється на підприємствах гірничопромислового, хіміко-металургійного, машинобудівного, паливно-енергетичного, будівельного, целюлозно-паперового та агропромислового комплексів, у більшості областей України немає полігонів для централізованого зберігання та утилізації відходів. За браком коштів і вільних земель можливості для будівництва сучасних звалищ обмежені.

Крім того, внаслідок впливу хімічних токсичних чинників у загрозливому стані перебувають джерела питної води, природні й штучні водойми.

Один з головних факторів екологічної катастрофи, що спостерігається у Причорномор'ї протягом останніх 25 років, — підтоплення територій внаслідок підйому рівня ґрунтових вод через штучно викликану меліораційними системами зміну водного балансу за несприятливих геолого-геоморфологічних умов. Значною мірою це пов'язано із невиправдано великими площами

сільгоспугідь взагалі та площ зрошуваних земель зокрема, нераціональною структурою посівів (домінування зернових культур). З 1982 року частка підтоплених площ зросла на Миколаївщині з 3,04 до 52,12%, на Одещині — з 4,2 до 40,6%, на Херсонщині — з 2,14 до 36,68%, у Криму — з 4,15 до 16,39%. Здебільшого саме завдяки цьому аналогічний показник по Україні зріс із 11,28 до 21,47%.

Загалом, за даними Держводгоспу, протягом другої половини ХХ століття у нас зникло близько п'яти тисяч малих водостоків, а це невідворотно веде до деградації великих річок.

На Дніпропетровщині внаслідок діяльності уранодобувної та уранопереробної промисловості накопичено більш ніж 90 млн. т радіоактивних відходів, які зберігаються у дев'яти хвостосховищах м. Дніпродзержинська та двох — поблизу м. Жовті Води. Значна кількість відходів колишнього ВО «Придніпровський хімічний завод» у Дніпродзержинську (близько 80%) знаходяться у сховищах, що збудовані без проектів і не мають спеціальної гідроізоляції. Аналогічні проблеми є й на сході Кіровоградщини. В обох цих областях мають місце есхаліяція (витік) радону з поверхні хвостосховищ та відвалів уранодобувних шахт, перенесення радіонуклідів з частками пилу на значні відстані від основного джерела забруднення, скиди забруднених шахтних вод та змив радіоактивних речовин поверхневими водами із забруднених проммайданчиків шахт у природні води, великі за об'ємами відвали гірських порід та позабалансової руди, які розташовані в межах населених пунктів.

Іншою проблемою постає наявність непридатних і заборонених до використання пестицидів та інших агрохімікатів, накопичення золошлакових відходів Трипільської та Чернігівської ТЕЦ. На сьогодні золовідвали переповнені, немає вільних резервних площ для розміщення золи, а подальше накопичення золи загрожує забрудненням ґрунтових і поверхневих вод. Залишаються невирішеними питання знешкодження гальванічних відходів, відпрацьованих розчинників, фарб та інших відходів хімічного виробництва, а також захоронення джерел іонізуючого випромінювання, термін експлуатації яких закінчився.

Україна «відома» в світі і своїми радіоекологічними проблемами. Особливу небезпеку для людини і біоти становлять радіоактивні речовини, що з'явилися внаслідок Чорнобильської катастрофи і поширені на значній території України. Атомна енергетика, незважаючи на сумний досвід в нашій країні, ще достатньо поширена і користується невиправданою популяризацією через порівняно невисоку вартість отримуваної енергії. Хоча на думку науковців, твердження про дешевизну атомної енергії — це навмисна фальсифікація: проектувальники АЕС не вносять у вартість «атомного» кіловата такі затрати, як переробка й захоронення радіоактивних відходів, та витрати, пов'язані з експлуатацією АЕС, зокрема, зумовлені вимогами щодо безпеки її роботи. Як пишуть німецькі експерти в цій галузі, «атомна енергія дешевша лише там, де безпека стоїть на другому плані».

Окрім місцевих проблем, вплив мають також масштабні катаклізми. Глобальні зміни клімату, які проявляються, зокрема, в почастиванні відхилень температури і кількості опадів від норми, знецінюють генофонд сортів культурних рослин та збільшують ризики рослинництва в країні. Водночас очікуються зміни природнокліматичних зон за рахунок зневоднення та опустелення або ж, навпаки, надмірного зволоження частини територій. Атво-

сферна концентрація CO₂ в 2005 році значно перевищила природний діапазон за останні 650 тис. років. Одинадцять з останніх дванадцяти років (1995–2006) були серед 12 найжаркіших років за всю історію спостережень за температурою поверхні землі з 1850 р. У масштабах континентів, регіонів та океанів спостерігалися численні довгострокові зміни клімату. Вони включали «зміни арктичних температур та льодових покривів, широко поширені зміни кількості опадів та екстремальних погодних умов, таких як посухи, сильні опади, гарячі хвилі та інтенсивність тропічних циклонів». Проблематика змін клімату не обмежується лише рамками виконання Кіотського протоколу, згідно з яким Україна має право на продаж квот на емісію тепличних газів. Мова йде про створення надзвичайної державної програми підготовки України до життя і роботи в умовах глобального потепління, опустелювання, підняття рівня Світового океану.

Загалом в Україні основними джерелами забруднень довкілля є використання переважно далеких від екологічної сприйнятливості технологій в енергетичній, хімічній, гірничодобувній та інших галузях промисловості. Відтак покращення екологічної ситуації в країні можливе за рахунок, насамперед, переозброєння технологічних процесів у напрямі до безвідходних їх варіантів. Зважаючи на те, що таке технологічне переозброєння вимагатиме багато часу і великих капіталовкладень, пошуки суто екологічних заходів, які могли б упереджувати або ж пом'якшувати негативні наслідки змін навколишнього середовища, набувають вирішального значення.

Тому науковцями інститутів зоології ім. І.І.Шмальгаузена, гідробіології, ботаніки ім. М.Г.Холодного, фізіології рослин і генетики, біології південних морів ім. О.О.Ковалевського та Національного ботанічного саду ім. М.М.Гришка НАН України протягом останніх років розроблені науково обґрунтовані пропозиції щодо уповільнення формування кризових екологічних станів у тих ланках процесів, які мають негативний вплив на здоров'я людей, ефективність сільського, лісового та рибного господарств, опрацьовані способи впливу на біотичні компоненти навколишнього середовища з метою покращення належної корекції видового складу рослин і тварин. Було підготовлено проект Концепції загальнодержавної програми «Екологічні, біологічні та агробіологічні наслідки довгострокових змін клімату в Україні та заходи запобігання їхній негативній дії».

Важливою є також співпраця між державами. 16 червня 2007 року в Києві відбулася презентація нового природоохоронного документа «Національна екологічна політика України». Від інших законодавчих актів він відрізняється тим, що над його розробкою працювали понад 30 українських та міжнародних незалежних експертів, шість міністрів, науковці. А також у Києві в жовтні 2007 року відбулася перша міжнародна конференція «Співробітництво заради сталого розвитку, організована Федерацією «зелених» Європи і Азії, в якій взяли участь представники 18 країн. Результатом конференції стало рішення щодо проведення щорічних зустрічей «зелених» у рамках KIEF (Kyiv International Environmental Forum).

І все ж, незважаючи на всі спроби вчених запобігти кризовим явищам в екології та наближенню глобального шторму, на сьогодні немає дієвої і діючої програми покращення ситуації і сталого розвитку. При цьому важливо розуміти, що універсальний рецепт такого розвитку відсутній. Кожна країна повинна вирішувати проблему сталого розвитку, виходячи з власних цілей, національних особливостей та економічних можливостей.

Назріла гостра необхідність прийняття загальнодержавної програми з дослідження екологічних, біологічних, агробіологічних наслідків довгострокових змін клімату в Україні та розроблення дієвих заходів запобігання їхнім негативним впливам.

На нашу думку, можливим шляхом найімовірнішого збереження біосу є створення заповідних зон, окремих природоохоронних територій, діяльність яких підпадає під державний протекторат. Хорошим знаком є створення нових заповідників і збільшення заповідної площі. Найближчим часом буде створено три нових заповідники, відповідні укази з цього приводу нещодавно було підписано. Однією із заповідних зон стане столичний природний парк «Голосіївський», якому надається статус національного. Нарешті в Києві буде створений національний природний парк, площею понад чотири тисячі гектарів. Це дасть змогу зберегти особливо цінні природні комплекси та об'єкти, різноманіття видів рослин та тварин київського Подніпров'я, а також дозволить розвивати рекреаційні послуги для киян та гостей міста. Відповідно до указу, майже дві тисячі гектарів земель Голосіївського парку вилучать із підпорядкування столичного комунального об'єднання «Київзеленбуд» та передадуть національному природному парку «Голосіївський». Також новий національний природний парк під назвою «Прип'ять – Стохід» створять на території Любешівського району Волинської області. Його загальна площа становитиме майже сорок тисяч гектарів. Особливо привабливими тут є озера з піщаними берегами та річки Прип'ять і Стохід. Як повідомили в Мінприроди, потребу охорони цієї території зумовлює унікальний характер лісів, відсутність промислових центрів та значних забруднень. Загально зоологічним заказником «Чорнобильський-спеціальний» стануть й близько 50 тисяч гектарів території Київського Полісся в межах зони обов'язкового відселення. Тим більше, що тут мешкають 38 видів тварин, занесених до Червоної книги України. Як стверджують екологи, цей заказник стане одним із найбільших осередків екологічної мережі країни загальнодержавного значення у складі поліського екологічного коридору.

На кінець можна зазначити, що хоча робота з аналізу та програмування майбутньої і нинішньої ситуації проводиться як вітчизняними науковцями, так і в процесі міжнародної співпраці, загальнодержавної і особливо системної діяльності зі збереження природного фонду та покращення існуючого екологічного стану не відбувається. Всі заходи, що здійснюються в державі, проводяться або в недостатньому обсязі – локально, або отримують недостатнє асигнування, або часто існують лише на папері.

Джерела та література:

1. Бірюкова І. Єдиний шлях зберегти природу—заповісти // «День».- №143 від 29 липня 2007.- 2007.- С.4
2. Бірюкова І. Настільна книга для високопосадовців // «День».- №96 від 15 червня 2007.- 2007.- С.2
3. Вишневський Ю. Екологія почала різко погіршуватися // «Коментарі».- №15(74) від 20 квітня 2007.- 2007.- С.20-21
4. Лысенко О. Строительство виртуальных заповедников // «Коментарии».- №35(92).- 2007.- С.28
5. Покотило О. Дороже нефти // «24ua».- 14 апреля 2007.- 2007.- С10
6. Шепель О. Розбалансованість // «День».- №38 від 2 березня 2007.- 2007.- С.6
7. Щербак Ю. Сталий розвиток і майбутнє України // «День».- №167 від 3 жовтня 2007.- 2007.- С.4

ФІНАНСОВЕ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Постановка проблеми. Ефективність впливу фінансової системи на інвестиційно-інноваційні процеси в Україні значною мірою залежить від досконалості методів фінансового управління та їх відповідності сучасним потребам розвитку інвестиційно орієнтованої економіки інноваційного типу. Із кардинальною зміною фундаментальних атрибутів господарювання в Україні суттєво підвищуються вимоги до професіоналізму фінансових служб і об'єктивно зростає роль фінансового управління в обґрунтуванні комплексу взаємопов'язаних рішень щодо формування інвестиційного та інноваційного потенціалу підприємства і його найефективнішого використання.

У концептуальному аспекті такий висновок підводить до розуміння необхідності дослідження інвестиційно-інноваційної діяльності вітчизняних підприємств з позицій завдань та функцій управління фінансами. В цьому контексті важливим є виявлення глибинної сутності інвестиційно-інноваційної діяльності як об'єкта фінансового менеджменту підприємства.

наукових публікаціях О.Алімова, І.Бланка, В.Беседіна, В.Гееця, М.Герасимчука, М.Гольцберга, І.Губенко, М.Згуровського, В.Іванова, О.Кухленка, І.Лукінова, Б.Панасюка, Т.Панфілової, Ю.Пахомова, М.Пашути, А.Пересади, В.Пили, А.Поручника, В.Семиноженка, А.Серпилина, А.Сухорукова, В.Хаустова, А.Філіпенка, М.Чумаченка, В.Шевчука, М.Якубовського, Я.Яцківа та інших авторів достатньо велику увагу надано різноманітним аспектам формування інвестиційного та інноваційного потенціалу вітчизняних підприємств.

Разом з тим у розглянутих роботах не вивчається інвестиційно-інноваційна діяльність економічних суб'єктів у системі їх фінансового управління. Більшість авторів при характеристиці інвестиційно-інноваційних процесів обмежується макрорівнем.⁸ При дослідженні на мікрорівні інвестиційно-інноваційна діяльність підприємств, як правило, розглядається лише як об'єкт інвестиційного або інноваційного менеджменту.⁶ Відсутній науково обґрунтований підхід до інвестиційно-інноваційної діяльності як об'єкта фінансового менеджменту. Потребують уточнення принципи управління інвестиційно-інноваційною діяльністю економічних суб'єктів з позицій завдань фінансового менеджменту.

Основною метою статті є теоретичне обґрунтування принципів та концептуальних засад фінансового управління інвестиційно-інноваційною діяльністю підприємства, уточнення об'єкта управління та основних управлінських завдань з урахуванням особливостей господарської практики вітчизняних підприємств та взятого державою курсу на створення інвестиційно-орієнтованої економіки інноваційного типу.

Узагальнення існуючих в економічній літературі точок зору дозволяє зробити висновок, що глобалізація розвитку світової економіки потребує значного підвищення інвестиційної активності вітчизняних підприємств та переведення їх на інноваційний шлях розвитку,

створення і розвитку не лише інвестиційної інфраструктури, а й відповідної інноваційної інфраструктури, адаптованої до роботи в умовах ринку і об'єднаної єдиним алгоритмом комерціалізації і трансферу технологій.⁹ Все це потребує значних фінансових ресурсів і раціональних методів фінансового управління як на макrorівні, так і на рівні окремих суб'єктів господарювання.

Враховуючи, що управління фінансами передбачає приведення в дію всіх складових фінансового механізму з метою цілеспрямованого впливу на сукупність об'єктів фінансового менеджменту, доцільно розглянути інвестиційно-інноваційну діяльність економічних суб'єктів у взаємозв'язку з іншими взаємопов'язаними елементами їх фінансової системи.

Необхідність такого дослідження зумовлена потенційною здатністю фінансового управління активно впливати на ефективність господарювання економічних суб'єктів у цілому і на ефективність їх інвестиційно-інноваційної діяльності зокрема.² Базуючись на досягненнях управлінських наук, усіх прогресивних перетворень у практиці господарювання зарубіжних та вітчизняних підприємств, фінансове управління допомагає раціонально збалансувати фінансові ресурси економічних суб'єктів і сконцентрувати їх на пріоритетних напрямках інвестиційно-інноваційної діяльності.⁷ Це дає нам підставу розглядати фінансове управління інвестиційно-інноваційною діяльністю як вагомий чинник підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також забезпечення їх стабільного розвитку в довгостроковому періоді.

Обґрунтовуючи інвестиційно-інноваційну діяльність як об'єкт фінансового управління, ми вважаємо за доцільне виходити з поєднання в процесі дослідження системного та ситуаційного підходів.³ Характеризуючи місце інвестиційно-інноваційної діяльності в системі фінансового управління економічного суб'єкта, слід зазначити, що вона є важливим системоутворюючим об'єктом фінансового менеджменту і розглядається у тісному взаємозв'язку з такими об'єктами фінансового менеджменту, як: грошові потоки; активи і зобов'язання; фінансові ресурси; доходи, витрати та прибуток; фінансовий стан; фінансові відносини.

Так, зокрема, здійснення інвестицій та інновацій на підприємстві передбачає придбання окремих інвестиційних товарів (робіт, послуг) і потребує певного обсягу фінансових ресурсів, що веде до зміни складу активів та зобов'язань у балансі.

Водночас інвестиційно-інноваційна діяльність на підприємстві супроводжується рухом грошових коштів і генерацією грошових потоків від впровадження проектів.⁶ Крім того, в процесі реалізації інвестицій та інновацій складається певна система фінансових відносин між різними учасниками проектів. І, нарешті, результати впровадження інвестицій та інновацій позначаються на розмірі доходів, витрат і прибутку підприємства, а отже, впливають на його фінансовий стан.

При цьому, фінансовий менеджмент як система раціонального управління фінансами не лише має зворотні зв'язки між окремими елементами та суб'єктами фінансових відносин, а й водночас перебуває під впливом багатьох чинників. Як на наш погляд, принциповим є виділення серед чинників впливу на фінансову систему підприємства в цілому і на його інвестиційно-інноваційні процеси зокрема внутрішніх факторів, зовнішніх факторів прямої дії та зовнішніх факторів непрямой (опосередкованої) дії. Логічно, що багатофакторна зумовленість фінансового менеджменту призвела до суттєвого ускладнення його завдань та об'єктивного розвитку ситуаційного підходу, який полягає у виборі методів управління залежно від конкретної ситуації з урахуванням впливу найвагоміших ситуаційних чинників.⁴

Отже, система фінансового управління має інтегровану, поліструктурну

організацію з притаманним кожному елементу відповідним типом відносин, які в сукупності забезпечують певні властивості всієї системи. На основі системного підходу можна виділити такі загальні ознаки системи фінансового управління інвестиційно-інноваційною діяльністю, як неаддитивність, емерджентність, синергізм, мультиплікативність, адаптивність та сумісність.

Разом з тим фінансове управління інвестиційно-інноваційною діяльністю на підприємстві в умовах розбудови ринкових відносин повинно базуватися на таких концепціях фінансового менеджменту: 1) концепції грошових потоків; 2) концепції теперішньої вартості; 3) концепції компромісу між ризиком і доходністю; 4) концепції ціни капіталу; 5) концепції асиметричної інформації; 6) концепції альтернативних затрат; 7) концепції агентських угод.³

Таким чином, фінансове управління інвестиційно-інноваційною діяльністю на підприємстві слід розглядати як підсистему фінансового менеджменту, котра характеризується складністю, динамічністю та відкритістю до зміни факторів зовнішнього середовища. Як на наш погляд, складність даної підсистеми фінансового управління зумовлюється багатоваріантністю інструментів та методів, структурованістю об'єктів фінансового управління, а також їх багатофакторною зумовленістю та можливим перехресним впливом.

Динамічність підсистеми фінансового управління інвестиційно-інноваційною діяльністю на підприємстві зумовлена її відкритістю до впливу інформаційних потоків, значною чутливістю фінансових результатів інвестиційних та інноваційних проектів до зміни факторів зовнішнього середовища.

При цьому загальна спрямованість розвитку інвестиційно-інноваційних процесів останнім часом все більше залежить саме від зовнішніх чинників. Економічне середовище активно впливає на всі без винятку параметри інвестиційних та інноваційних проектів і значною мірою детермінує економічну поведінку суб'єктів господарювання.

Тому вибір конкретного спрямування інвестиційно-інноваційної діяльності на підприємстві, фінансових методів і важелів управління ними повинен здійснюватись не лише з урахуванням внутрішніх можливостей економічних суб'єктів, а й таких зовнішніх чинників, як інфляція, правове і нормативне забезпечення, податкове оточення, ціна ресурсів, конкуренція, кон'юнктура стадія в окремих ринкових сегментах і т. ін.

Водночас дуже важливими з позицій впливу на ефективність інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств є фактори прямого та опосередкованого впливу, які формуються державою. До них у першу чергу слід віднести створення макроекономічних умов для розвитку приватного інвестування, економії ресурсів та коштів, зростання виробництва на інноваційній основі.

Першочерговими завданнями у напрямку створення ефективних механізмів державного стимулювання інноваційної активності підприємств є:

- формування науково-інноваційної інфраструктури та інституціональне забезпечення інноваційних процесів;⁵
- вдосконалення правової бази для розвитку інноваційних процесів;
- здійснення інноваційного тиску на господарські суб'єкти шляхом введення санкцій на випуск застарілої продукції та використання неефективних ресурсо- й енергоємних та екологічно небезпечних

технологій;

- забезпечення державної відповідальності за підготовку кадрів для потреб інноваційної економіки;¹⁰
- вдосконалення системи оподаткування шляхом поступового зменшення податкових ставок на накопичення та інвестиції;
- пільгове оподаткування інноваційних підприємств на початкових стадіях освоєння ними нових технологій та організації випуску нової продукції.

Реалізація зазначених заходів на макrorівні є важливою передумовою активізації інноваційних процесів на вітчизняних підприємствах і залучення значних інвестицій для фінансування нововведень.

Особливо важливою роль інновацій є в умовах антикризового управління фінансами економічних суб'єктів. Адже нові товари (роботи, послуги), нові ресурсозберігаючі технології та “ноу-хау” можуть забезпечити прорив у нові сегменти ринку і часто є чи не єдиним шляхом виходу фінансово нестійких підприємств з кризового стану. З цих позицій при здійсненні внутрішньої та зовнішньої фінансової санації потрібно, в першу чергу, звертати увагу на інноваційний потенціал підприємства і розглядати можливість залучення інвестицій саме на реалізацію перспективних інноваційних проектів.

Разом з тим, враховуючи, що антикризове управління фінансами підприємств повинно здійснюватися не лише на стадії фінансової кризи, а й у ході профілактичних заходів з метою недопущення втрати підприємством його фінансової стійкості в майбутньому, важливим завданням фінансового управління є постійний моніторинг життєвого циклу окремих товарів з метою вчасного корегування стратегії інноваційного процесу.

Ефективна організація роботи служб фінансового менеджменту дасть можливість збалансувати обсяг фінансових ресурсів з інвестиційними потребами на всіх стадіях інноваційного процесу, зменшити інвестиційні ризики і, що особливо важливо, не допустити спаду ефективності інноваційного проекту на стадії комерціалізації. При цьому в процесі управління фінансами економічних суб'єктів слід враховувати, що об'єктом інновацій може бути не тільки нова продукція і нові технології, але й нові ринки, нові методи фінансового управління, нові організаційні структури, які дозволяють покращити фінансове забезпечення його інвестиційно-інноваційної діяльності.

Джерела та література:

1. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні. Закон України від 16 січня 2003 року // *Голос України*. – 2003. – № 28.
2. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент. – К.: Эльга, 2004. – 550 с.
3. Бланк И.А. Финансовый менеджмент. – К.: Эльга, 2004. – 655 с.
4. Василенко В.А., Шостка В.І. Ситуаційний менеджмент. – К.: ЦУЛ, 2003. – 285 с.
5. Иванов В.В. Национальные инновационные системы: опыт формирования и перспективы развития // *Инновации*. – 2002. – № 4. – С. 14 – 18.
6. Пересада А.А. Управление инвестиционным процессом. – К.: Лібра, 2002. – 472 с.
7. Сухоруков А.І. Пріоритети інвестування національного технологічного розвитку // *Стратегічна панорама*. – 2003. – № 1.
8. Хаустов В., Панфілова Т. Інноваційні процеси в Україні: реалії і перспективи розвитку // *Економіст*. – 2002. – № 3. – С. 54 – 59.
9. Щедрина Т.І. Перспективи міжнародного трансферу технологій в реалізації інноваційної моделі розвитку // *Стратегія економічного розвитку України*. – 2003. – № 6. – С. 281 – 291.
10. Яцків Я. Українська наука та економічне зростання шляхом впровадження інновацій // *Віче*. – 2001. – № 3. – С. 116 – 139.

ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ ЯК ДЖЕРЕЛА ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

Україна перебуває у складних умовах трансформаційних перетворень на шляху до ринку, у тому числі і до ринку робочої сили. У зазначених умовах тема заробітної плати, розуміння її важливої сутності як основного джерела доходів населення та її функцій є надзвичайно актуальною. Виникають складні проблеми у визначенні стандартів рівня життя населення в Україні, встановлення адекватної вартості робочої сили, диференціації в доходах окремих груп населення, розміру середньої заробітної плати.

Проблемам оцінювання заробітної плати в Україні присвячено багато праць видатних учених - Д.Богині, А.Колота, С.Бандура, Е.Лібанової, А.Ревенка, О.Крушельницької, М.Карліна, А.Калини, І.Петрової та ін. Вивчення автором останніх досліджень щодо оплати праці, її рівня довели існування необхідності теоретичного обґрунтування та визначення основних напрямів статистичного оцінювання заробітної плати в країні.

Метою даної статті є теоретичне обґрунтування напрямів статистичного оцінювання рівня заробітної плати як основного джерела доходів населення в умовах соціального розвитку та економічного зростання.

Основними напрямками статистичного оцінювання рівня заробітної плати є:

- динаміка рівня заробітної плати в розподілі за типом місцевості, видами економічної діяльності;
- динаміка питомої ваги заробітної плати в структурі ВВП за категоріями доходів;
- динаміка доходів населення у розподілі за типом місцевості, видами економічної діяльності;
- динаміка та структура вартості харчування у розподілі за типом місцевості;
- динаміка питомої ваги заробітної плати у структурі витрат на виробництво.

Доходи населення України за II квартал 2007 р. становили 140963 млн. грн., що в розрахунку на одну особу становить 2214 грн. У порівнянні із розвинутими країнами світу в Україні спостерігається дуже низький рівень наявних доходів населення, і це, незважаючи на те, що частина працюючих отримує заробітну плату у "конвертах". Ця розповсюджена практика призводить до недоотримання у фонд заробітної плати значної суми обов'язкових соціальних платежів, які повинні сплачувати роботодавці. За даними UNDP 2006 року (Human Development Report – Звіт розвитку людства), в Україні частка соціальних платежів у різних видах економічної діяльності коливається від 36,7% до 49,6% по відношенню до фонду заробітної плати [1;2,с.70]. Зрозуміло, що несплата роботодавцями соціальних платежів на пенсійне страхування, страхування на випадок безробіття тощо суттєво знижує виробничі витрати підприємств.

Заробітна плата є основним джерелом доходів більшості населення України, її рівень визначальним чином впливає на добробут населення. У липні 2007 р. середній розмір заробітної плати на 1 особу в Україні становив 1421 грн. (281 дол. США), тобто за рівнем заробітної плати наша країна дуже близька до початку економічного зростання у сфері оплати праці, який починається, коли рівень середньомісячної заробітної плати перевищує 300 дол. США [3, с.42].

Підвищення добробуту населення в країні сприяє радикальним змінам у системі розподілу суспільних доходів. Структура доходів характеризує рівень реалізації економічної активності населення. В структурі доходів населення у січні-липні 2007 р. питома вага заробітної плати становить 43,9% (прибуток та змішаний дохід – 13%,

доходи від власності (одержані) – 2,8%, соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти – 40,3%). Треба відмітити, що в Україні у структурі доходів населення значна питома вага приходить на соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти – 40,3% (січень – липень 2007 р.). Це свідчить про зростання економічного навантаження на 1 працюючу особу, а також про ігнорування ролі заробітної плати як джерела доходів населення, зниження її стимулюючої та відтворювальної функцій. Оскільки вони тісно пов'язані з особливостями державного регулювання заробітної плати, встановленням на законодавчому рівні мінімальної заробітної плати, яка б забезпечувала продуктивне відтворення робочої сили, а величина заробітної плати залежала від трудового внеску працюючих, від результатів діяльності підприємств.

В останні роки в Україні спостерігається позитивна тенденція до зростання частки оплати праці найманих працівників у структурі ВВП за категоріями доходу. Так, у порівнянні із 2000 р. питома вага заробітної плати у структурі ВВП у 2005 р. зросла із 42,3% до 49,1%. Що стосується питомої ваги податків у структурі ВВП, за винятком субсидій на виробництво та імпорт, то вона знижується із 16,8% у 2000 р. до 10,2% у 2004 р. Однак у 2005 р. відбулося незначне збільшення питомої ваги даної категорії доходу у структурі ВВП – до 12,7%.

Динаміка розподілу доходів населення України свідчить про те, що за період 2002-2007 рр. питома вага заробітної плати становила трохи більше 40% у структурі доходів. Причому на споживання продуктів харчування припадає 55,8%* у структурі споживчих сукупних витрат. За міжнародними стандартами домогосподарства, які витрачають понад 50% доходів на харчування, належать до бідних [4, с.42]. У Польщі питома вага споживчих сукупних витрат домогосподарств на продукти харчування становить до 30%, у Німеччині – до 16,2%, Франції – 13,8%. Спостерігаються значні відмінності у структурі споживання продуктів харчування мешканців міських поселень та мешканців у сільській місцевості.

Так, у середньому за місяць у розрахунку на одну особу в 2006 р. мешканці міст споживали 5 кг м'яса та м'ясопродуктів, а у сільській місцевості – 3,8 кг. Динаміка споживання продуктів харчування представлена у табл.1 [5], причому сільські мешканці витрачали на харчування більшу частину сукупних витрат (59%), ніж міські (53%).

	2005 р.			2006 р.		
	Всі домогосподарства	у тому числі проживають		Всі домогосподарства	у тому числі проживають	
		у міських поселеннях	у сільській місцевості		у міських поселеннях	у сільській місцевості
М'ясо і м'ясопродукти	4,4	4,7	3,5	4,7	5,0	3,8
Молоко і молочні продукти	21,7	21,3	22,5	22,3	21,8	23,3
Яйця, штук	21	23	17	19	20	17
Риба і рибопродукти	1,8	1,9	1,7	1,9	2,0	1,7
Цукор	3,6	3,5	3,7	3,2	3,1	3,3
Олія та інші рослинні жири	1,9	1,9	1,9	1,7	1,8	1,7
Картопля	9,6	8,3	12,3	8,7	7,3	11,4
Овочі і баштанні	9,1	9,2	9,0	9,4	9,5	9,3
Фрукти, ягоди, горіхи, виноград	3,1	3,7	1,9	3,0	3,5	1,8
Хліб і хлібні продукти	10,3	9,6	11,8	9,8	9,0	11,4

* у середньому за місяць в розрахунку на одне домогосподарство.

Сільські мешканці споживають більше картоплі, хліба та хлібних продуктів, молока і молокопродуктів. Причому треба відмітити у них зниження споживання м'яса і м'ясопродуктів, яєць, риби та рибопродуктів, цукру, олії та інших рослинних жирів, фруктів, ягід, горіхів та винограду (більше ніж удвічі). Все це свідчить про різні стилі життя у містах та у сільській місцевості, з одного боку, а з іншого, говорить про низькі доходи працівників сільського господарства, у яких у січні–липні 2007 р. у порівнянні із відповідним періодом 2006 р. спостерігався найнижчий рівень середньомісячної заробітної плати в Україні – 670 грн. (53,5% від середнього рівня заробітної плати в економіці країни). Для порівняння середньомісячна заробітна плата працівників промисловості була вище у 2,2 разу і становила 1461 грн. Спостерігається значна диференціація в оплаті праці працівників різних видів економічної діяльності, що свідчить про існуючу значну міжгалузеву нерівність у сфері оплати праці, яка є невиправданою, оскільки вартість робочої сили не відповідає ціні.

Вартість харчування на одну особу становила в Україні у 2006 р. 10,0 грн. на добу. Зазначимо, що це дуже низьке значення показника, котрий свідчить про катастрофічно малий рівень наявних доходів у розрахунку на одну особу, низький рівень оплати праці, який є першопричиною бідності населення України. З позиції європейських стандартів якості життя – в Україні спостерігається негативна структура доходів населення, яка відзеркалює існуючу бідність більшості населення.

Заробітна плата є основою формування доходів працюючого населення, у зв'язку з цим темпи її зростання повинні бути узгоджені із темпами зростання доходів населення і відповідати темпам зростання продуктивності праці. За січень–липень 2007 р. реальний наявний доход, визначений з урахуванням цінового фактора, зріс на 11,5% у порівнянні із відповідним періодом 2006 р. Що стосується величини середньомісячної заробітної плати штатних працівників, то вона зросла на 27,5% порівняно з відповідним періодом 2006 р. Зазначимо, що динаміка зростання рівня доходів населення та середньомісячної заробітної плати в Україні неоднакова, більше ніж у 1,14 разу темпи зростання заробітної плати випереджають темпи зростання рівня доходів населення. А що стосується порівняння темпів зростання продуктивності праці із темпами зростання заробітної плати, то розрив між ними ще більший. Так, середня продуктивність праці перевищує середньомісячну заробітну плату більш ніж у 4 рази, тоді як у розвинутих країнах це співвідношення коливається від 1,2 у Німеччині до 2 разів у Франції.

Питома вага оплати праці у ВВП у країнах Євросоюзу становить 60-65%, в Японії – 75%, а в Україні – 49,1%*. Питома вага заробітної плати за II квартал 2007 р. становить 44,1%, у порівнянні з відповідним періодом минулого року вона зросла на 26,7% (наявний доход зріс на 21,4%, у розрахунку на одну особу – на 22%). Причому ця частка у структурі ВВП постійно зменшується, а це свідчить про неконкурентоспроможність України на світовому ринку, зменшення питомої ваги доходів від найманої праці. Згідно з європейськими нормами частка витрат на оплату праці у структурі витрат на виробництво становить близько 30-35%, а в Україні значно менша – 8% у 2006 р. Справа у тому, що починаючи із 2004 р. Держкомстат України розраховує частку заробітної плати у структурі витрат на виробництво за іншою методологією (з урахуванням витрат вартості перепродаж, тобто вартості товарів та послуг, які були придбані для перепродажу та реалізовані без додаткової обробки). Це знижує частку заробітної плати у структурі операційних витрат по реалізації продукції як в цілому в економіці країни, так і особливо у сфері обігу. Все це свідчить про зниження частки витрат на оплату праці у структурі витрат на виробництво і, як наслідок, – зниження добробуту населення, незважаючи на те, що величина середньомісячної заробітної плати постійно зростає.

* У 2005 р. у ринкових цінах оплата праці найманих працівників.

Проведене оцінювання рівня заробітної плати в Україні за запропонованими напрямами допоможе органам державного регулювання окреслити межі стандартів оплати праці у розподілі за типом місцевості та видами економічної діяльності в контексті переходу України «від моделі з дешевою робочою силою до моделі з високим рівнем оплати ефективності праці» [6, с.31].

Джерела та література:

1. Human Development Report. 2006 // UNDP. – New York, 2006. – P. 283-286.
 2. Ревенко А.Ф. Оплата труда в структуре производства // Экономическая теория . – 2007. - №2. – С.70-80.
 3. Филюк Г. Рівень добробуту населення України в контексті світових стандартів // Україна: аспекти праці. - 2006. - №7. – С.42-45.
 4. Поплавська О. Бідність населення: шляхи запобігання та подання наслідків // Україна: аспекти праці. – 2007. - №2. – С.40-45.
 5. Інформаційно-аналітична записка щодо рівня життя населення у січні – липні 2007 року. – Міністерство праці та соціальної політики України. – К.: 2007. – 9 с.
 6. Лібанова Е. Модель розвитку України: погляд статистика // Теорія і методологія статистичного аналізу: Зб. мат. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю від дня народж. Й.С. Пасхавера. 11-15 груд. 2006 р. / Відп. за вип. І.Г. Манцуров. – К.: КНЕУ, 2006. – 400 с. - С. 23-31.
-

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ У ПОЛІСЬКОМУ РЕГІОНІ

полягає в тому, що на даному історичному етапі розвитку більшості країн світу (і України в тому числі) туристична галузь є важливим чинником стабільного й динамічного збільшення надходжень до бюджету, суттєвого позитивного впливу на стан справ у багатьох галузях економіки (транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство тощо). Тобто туризм, з одного боку, є джерелом пізнання світу, а з іншого - великим прибутковим бізнесом. Він сприяє підвищенню зайнятості населення, розвитку ринкових відносин, міжнародному співробітництву, залученню громадян до пізнання багатой природної та історико-культурної спадщини краю, збереженню екологічної рівноваги.

Зрозуміло, що сьогодні для багатьох країн туризм уже перетворився на провідне джерело доходів. Україна - за умови залучення інвестицій - також може зробити цю галузь дуже прибутковою. За останні роки у нашій державі відбуваються бурхливі процеси перетворення туристичної сфери в одну із провідних галузей економіки. Це, перш за все, пов'язано з прийняттям Державної програми розвитку туризму в Україні на 2004-2010 роки, ряду президентських указів та урядових постанов, направлених на підтримку його розвитку [1].

Починаючи з 1991 року, з державної скарбниці на потреби туристичної галузі надавали не більше як 3 млн. грн. щороку. У 2003–2004 роках галузь отримала по 12 млн. грн., що фактично дозволило їй «запуститися». Натомість у 2005–2006 роках на розвиток туризму в Держбюджеті не було передбачено жодної копійки. 2007 року український туризм отримав майже 23 млн. грн., тоді як за підрахунками фахівців, аби галузь могла нормально функціонувати й розвиватися, потрібно не менше 48 млн. Для порівняння: Туреччина в розвиток власної туристичної сфери щороку вкладає понад 80 млн. доларів, Греція – близько 120 млн. Більше, ніж передбачено у цьогорічному українському бюджеті, витратила минулого року на туризм навіть невелика за розмірами Литва [2].

Україна одним зі своїх пріоритетів стратегії соціально-економічного зростання

справедливо визнала розвиток туризму, який може стати вагомим чинником стабілізації та структурної перебудови економіки. Проте приділяти серйозну увагу туристичній індустрії у нашій країні почали лише в останні кілька років. Проблеми розвитку туристично-оздоровчого комплексу та підвищення ефективності використання рекреаційно-туристичного потенціалу територій розглядалися вітчизняними та зарубіжними вченими. Як зробити туризм вигідним для людей і прибутковим для держави, йдеться у працях К.Азарова й К.Борисова. Власне бачення справи є у Дж.Боузона й В.Главацького. По-своєму розуміють особливості організації галузі Б.Данилишин та В.Євдокименко. Усвідомлюють важливість вирішення проблеми Ф.Котляр, В.Кравців, В.Куценко та інші фахівці. Дуже багато уваги проблемам туристичної галузі в останні роки приділяють і вітчизняні засоби масової інформації, зокрема, тижневики «Без цензури», «Дзеркало тижня» й «Аграрний тиждень», бюлетень «Новий кур'єр» і журнал «Туризм сільський зелений», газети «Україна молода», «Сільські вісті» та інші видання.

За статистикою, туризм - одна з найприбутковіших галузей світової економіки: принаймні для 40 країн світу туристична галузь є основним джерелом наповнення національного бюджету, а в 70 входить до першої трійки. Україна теж має значний туристичний потенціал. Зокрема – у сфері сільського зеленого туризму (СЗТ). Цей вид галузі – надпопулярний за кордоном – останнім часом набуває поширення як у традиційних курортних регіонах, так і в більшості областей нашої країни.

Про те, що зелений туризм може стати справжнім порятунком для зубожілого українського селянина, вперше заговорили понад 10 років тому, коли група ентузіастів створила на теренах нашої держави громадську організацію (Спілку сприяння розвитку сільського зеленого туризму), яка почала піднімати агротуризм практично з нуля [3]. І хоча справа – через відсутність чіткої і зрозумілої для всіх «гравців» сфери СЗТ законодавчої бази, яка б дозволяла сільському господареві активно використовувати усі можливості цього напрямку туристичного бізнесу, - розвивається досить мляво, сьогодні вже можна підсумовувати отримані результати, що ми й спробуємо зробити на прикладі областей, котрі входять до Поліського регіону.

_____ досліджуваної теми очевидна: на основі матеріалів, наявних у періодичній пресі та науковій літературі, а також особистих зустрічей з фундаторами галузі на Поліссі (керівником громадської організації «Волинські перспективи» Ніною Пахом'юк) та головою Спілки сприяння розвитку СЗТ Володимиром Васильєвим зроблена спроба проаналізувати стан сфери сільського зеленого туризму у Поліському регіоні, визначити його основні переваги й здобутки, а також комплекс недоліків та, спроектувавши висновки на всі регіони країни, спрогнозувати можливі шляхи розвитку СЗТ і необхідні для цього умови.

Річ у тім, що на фоні бурхливого розвитку світового туризму закономірно постає питання про роль України на світовому ринку туристичних послуг. Слід зазначити, що об'єктивно вона має всі передумови для інтенсивного розвитку внутрішнього та іноземного туризму: особливості географічного положення та рельєфу, сприятливий клімат, багатство природного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалів. Детальніше – саме на прикладі українського Полісся - про її можливості йтиметься нижче. Але, на жаль, не все так безхмарно. На фоні світового туризму, який набирає потужностей фантастично швидкими темпами, Україна виглядає досить скромно. На сьогодні українські громадяни є своєрідними інвесторами зарубіжних країн, що є одним з найбільш важливих питань всієї туристичної галузі. Адже туризм, за підрахунками фахівців, лише у вигляді податків міг би щороку приносити в державну скарбницю до 4 млрд. дол.

Якщо говорити власне про Полісся, то, по-перше, поліські села мають багату історико-архітектурну спадщину, культуру, самобутній побут, самою природою даровані мальовничі ландшафти, а також наділені чималими лікувально-рекреаційними ресурсами. По-друге, для більшості сіл цього регіону надзвичайно гострою є проблема браку робочих місць, зростаючого надлишку робочої сили,

що постійно вивільняється із сільськогосподарського виробництва. По-третє, за допомогою СЗТ тут можна, як мовиться, одним махом вбити кількох зайців: використовуючи можливості регіону, вирішити проблему безробіття, та ще й із часом почати наповнювати місцеві бюджети.

Полісся – без перебільшення – це царство природи, де ще збереглися суцільні лісові масиви, котрі простягаються на сотні кілометрів. Уперше у письмових джерелах цей край згадується ще в античний період. Важко повірити, та ще Геродот писав про існування тут великих озер [4]. Хоча дані про Полісся були досить обмеженими навіть у середні віки. Та вже тоді поліщуки (так називають себе корінні мешканці регіону) поклонялися водним джерелам – криницям. Ця традиція – щоправда, лише у вигляді символічного свята, – збереглася й до сьогодні: приміром, в Овруцькому районі Житомирщини на день Івана Купала (з 6 на 7 липня) відбуваються масові гуляння біля водойм, що віддалено нагадують язичницькі святкування.

Типовий поліський ландшафт – безкраї зарості, що перетинаються низовинними осоковими болотами та водними плесами. Якщо уважно придивитись до цього краю з висоти пташиного польоту, Полісся, напевне, буде схоже на мозаїчне панно, складене з безлічі шматочків малахіту. На північному заході волинського Полісся – справжня перлина краю – Шацькі озера. Це – одна з найбільших озерних груп Європи й так званий золотий фонд Шацького національного природного парку. Вже сьогодні назви Світязь чи Пулемецьке, Клімівське чи Чорне Мале, а також Піщаних озер відомі далеко за межами України.

Увага до людських ресурсів і природних умов регіону не даремна – саме умілі людські руки, клімат, ландшафт, традиції й звичаї місцевості, а також культурні (музей «Скансен» під відкритим небом), археологічні (Луцький замок), історичні пам'ятки та культові споруди (діючий жіночий Зимнинський монастир і т.ін.) і є тим підґрунтям, котрий робить Полісся, навіть попри брак інвестицій в інфраструктуру, досить привабливим для туристів регіоном. Проте чи не найважче завдання для тих, хто освоює в регіоні сферу СЗТ, надаючи туристам комплекс певних послуг, - знайти свого туриста. Тобто, говорячи про прості традиційні села (без розвинутої готельно-розважальної та спортивної інфраструктур), постає проблема їхнього іміджу, котра окреслюється одним простим реченням - як привабити у ці села, нехай і в мальовничому регіоні, туристів.

Українське населення часто не сприймає село як місце для відпочинку чи відпустки, оскільки багато людей з міста мають родичів у селі або просто хату, куди вони періодично приїжджають і часто займаються там сільськогосподарською діяльністю. Отож такі люди аж ніяк не зацікавлені приїхати відпочивати саме у таке село. Традиційне село поки може привабити відносно невеликі сегменти відпочиваючих серед власне українського населення і – через брак відповідної реклами не те що на міжнародному рівні, а й у власній країні, – туриста-іноземця. Тож створення легенди Поліського краю, широке представлення її як у пресі, так і в Інтернеті та спеціальних профільних виданнях – нагальне завдання сьогодення.

Щоб створити таку легенду, треба, за словами одного з організаторів відомої в Україні туристичної фірми «Галопом по Європах» Тараса Демури, насамперед, визначити, що ж таке туристичний продукт, який може продавати даний регіон. Ідеться про комплекс послуг (харчування, розташування, туристичні маршрути, кінні прогулянки, можливість порибалити чи назбирати ягід і т.ін.), необхідних для задоволення потреб людини під час її мандрівок [5]. Найсуттєвіший момент – усі ці складники повинні відповідати рівню світових стандартів. І хоча практично всі області регіону є перспективними для розвитку СЗТ, проблем - саме через брак у плані створення позитивного іміджу місцевості - тут ще багато.

Наразі існує три різновидності зеленого туризму в Україні: по-перше, агротуризм - вид сільського зеленого туризму як пізнавального, так і відпочинкового характеру, пов'язаний з використанням підсобних господарств

населення або земель сільськогосподарських підприємств, які тимчасово не використовуються в аграрній сфері.

По-друге, власне відпочинковий туризм. Базою його розвитку є капітальний житловий фонд у садибах господарів та наявні природні, рекреаційні, історико-архітектурні, культурно-побутові й інші надбання регіону. І, по-третє, є ще екотуризм, або науково-пізнавальний підвид СЗТ, характерний для сільських місцевостей і сіл, розташованих у межах території національних парків, заповідних зон, природних парків тощо, де передбачено відповідні обмеження щодо навантажень на територію та регламентовано види розважального відпочинку. Усе це може повною мірою практикуватися на Поліссі.

Головною фігурою у забезпеченні функціонування зазначених видів туризму, в організації відпочинку на селі виступає сільська родина, яка надає житло, забезпечує харчування і знайомить з особливостями сільської місцевості. Для того, щоб здійснювати це на відповідному рівні, необхідно вчитися. Тож сьогодні у поліському краї формується розуміння сільського зеленого туризму як специфічної форми відпочинку на селі з широкою можливістю використання природного, матеріального і культурного потенціалу регіону, над чим уже кілька років працює ГО «Волинські перспективи», очолювана Ніною Пахом'юк.

СЗТ у більшості країн справедливо розглядається як невід'ємна складова комплексного соціально-економічного розвитку села та як одна із серйозних можливостей вирішення багатьох сільських проблем. Враховуючи те, що в умовах загальноекономічної кризи економічні й соціальні проблеми села надзвичайно загострилися, широке розповсюдження і розвиток сільського зеленого туризму є особливо бажаними. Його позитивний вплив на вирішення соціально-економічних проблем села полягає передусім у тому, що він забезпечує роботою, передовсім жінок, даючи селянам додатковий заробіток; розширює можливості зайнятості сільського господаря не тільки у виробничій сфері, але й у сфері обслуговування. При певному нагромадженні числа відпочиваючих з'являється потреба в задоволенні їх різноманітних запитів, а це, в свою чергу, стимулює розвиток сфери послуг: транспортних, зв'язку, торгівлі, служби побуту, відпочинково-розважальних та інших.

Проте на Поліссі, як, зрештою, і на всій території України, сільський зелений туризм, якщо порівнювати його, скажімо, з аналогічною галуззю в Польщі чи й навіть Росії, де останнім часом взяли курс на розвиток внутрішнього туризму, ще значно відстає. Це зумовлюється, насамперед, технологічною відсталістю галузі. На Поліссі практично не застосовуються туристичні технології, які в розвинутих країнах давно є повсякденними: електронні інформаційні довідники щодо готелів та приватних сільських садіб, транспортних маршрутів і туристичних фірм з переліком і вартістю послуг, які ними надаються (у світі практично всі довідники з туризму випускаються в електронному, а більшість – у Internet-форматах, що дає їх користувачам можливість бронювати місця в готелях і на транспорті у режимі реального часу – “on-line”). Одна з перших спроб – каталог «Українське село запрошує!» за 2007 рік, виданий у вигляді буклета й на диску Спільною сприяння розвитку СЗТ в Україні, - проблеми, звичайно, не вирішить. Хоча останнім часом у галузі інформаційних технологій України спостерігається значне поживлення, що слід активно використовувати для наближення до виходу на світовий рівень обслуговування клієнтів.

Окрім того, на заваді й низький рівень обслуговування, зумовлений загальною кваліфікацією працівників галузі. На сьогодні в Україні практично відсутня відповідна система в галузі туризму для підготовки і перепідготовки кадрів, а також чіткі й адекватні світовим стандартам кваліфікаційні вимоги. У той час у Росії, наприклад (РФ, за прогнозами ВТО, у 2020 р. увійде до десятки найбільш відвідуваних країн світу), уже сьогодні функціонує біля 40 державних і приватних навчальних закладів підготовки кадрів для туризму.

Головними зовнішніми факторами, які стримують розвиток у нас туризму, є

викликана млявістю економічних реформ несприятливість існуючих умов для підприємництва взагалі й туристичного зокрема, недосконалість і навіть певна агресивність нормативно-правового поля (і в тому числі – правил і умов перегинання кордонів іноземцями) і, як наслідок, відсутність необхідних інвестицій для розвитку туризму – як внутрішніх (через тривалу економічну кризу), так і іноземних (через несприятливий інвестиційний клімат) [6].

Останнім часом у Поліському регіоні реставровано ряд культурно-історичних пам'яток, побудовано багато цікавих культурних об'єктів, проведена реконструкція та модернізація культурно-видовищних закладів. Разом з тим, викликає занепокоєння стан матеріально-технічної бази готельних господарств, рівень яких не відповідає сучасним вимогам та потребує вдосконалення і розвитку їх інфраструктури за рахунок невеликих приватних готелів саме у сільській місцевості на 10–20 місць. Більшість таких споруд, як це не прикро, не відповідають міжнародним стандартам. Також можна виокремити і систему ризиків щодо розвитку туристичної галузі як збереження низької інвестиційної привабливості регіональної економіки для інвесторів та низької платоспроможності населення, зазвичай непередбачувані підвищення цін у суміжних галузях економіки.

Подолання цих негативних факторів не під силу ні окремим бізнесменам, що працюють на ринку СЗТ, ні – тим більше – простим селянам, що тільки мають намір спробувати свої сили у цій галузі. Тож вирішення проблеми потребує капітальних вкладень і активних дій як з боку держави, так і з боку місцевих органів влади. У першу чергу треба подбати про рекреаційні об'єкти соціально-культурного побуту, готелі, міні-готелі й санаторно-курортні заклади, а також зайнятися розбудовою у регіоні інфраструктури зеленого туризму.

Щоб стимулювати розвиток СЗТ на Поліссі, роль котрого у житті регіону, нарешті, усвідомила й місцева влада, спільними зусиллями громадських об'єднань і обласних центрів зайнятості планується організація й проведення навчання всіх категорій населення, зайнятих у цій сфері, а також збір і систематизація інформації про туристичний продукт місцевості, створення необхідних баз даних, доопрацювання уже діючих та розробка нових туристичних маршрутів; інформаційна підтримка сільського зеленого туризму й доступ на місцевий ринок і до інформаційних ресурсів зацікавлених підприємців; організація й проведення спільних із місцевою владою акцій і програм, а також інформаційно-просвітницькі кампанії через місцеві та регіональні ЗМІ, що наочно показують перспективи та переваги відпочинку на селі.

Останніми роками намітились чіткі тенденції до сталого зростання обсягу інвестицій у туристичну галузь. Проте треба зважати на те, що такі інвестиції носять довгостроковий характер, окупність коштів здійснюється упродовж 5-7 років. Окрім того, на думку голови Державної служби туризму та курортів України Анатолія Пахлі, необхідно «не лише модернізувати наявну готельну базу, а й упроваджувати нові технології та економічні стимули для залучення інвестицій у будівництво нових готелів». Тому що сьогодні вже «не можна розраховувати тільки на державну підтримку туристичної галузі, перекладаючи весь тягар її розвитку на плечі Держбюджету» [2]. Основне, що повинна зробити держава, – створити певні механізми для надання гарантій, які працювали б на залучення як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій.

Зрозуміло, що виведення України до числа передових туристичних держав світу є завданням комплексним і вимагає системних зусиль від усіх гілок влади усіх без винятку регіонів країни. Для цього необхідно вирішити певні законодавчі проблеми, узгодити роботу всіх учасників туристичного ринку та - через системне фінансування, політичну й ідеологічну підтримку - забезпечити сталий розвиток усієї туристичної галузі, куди органічною складовою входить і СЗТ. Здійснення цих заходів дозволить не лише розвивати в Україні туризм, але й сприятиме зміцненню економіки всієї країни, а значить - і підвищенню добробуту українців.

Джерела та література:

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.07.06 № 373-р „Про затвердження плану заходів щодо державної підтримки розвитку сільського туризму на 2006-2010 рр.”
 2. «Без цензури», №22 (217), 31 травня – 6 червня 2007 р.;
 3. «Аграрний тиждень», №9 (010), 12-18 березня 2007 р.;
 4. Журнал «Екзо», <http://travel.uaportal.com/articles/667.html#> ;
 5. «Киевский телеграф», №18, 30 квітня – 13 травня 2004 р.;
 6. «Конкурентоспроможність української економіки: орієнтири макрополітики в кризових умовах» // «Економіка України» №4, 1999 р., с.4-14.
-

ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМКІВ АУДИТОРСЬКОЇ ПЕРЕВІРКИ ЗАПАСІВ ПІДПРИЄМСТВ ТЕКСТИЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Запаси складають значну частину активів підприємств текстильної промисловості, контроль за їх наявністю та рухом на підприємстві набув важливого значення та посилюється з формуванням та розвитком ринкових, виробничих відносин. Отже, стаття присвячена організації аудиторської перевірки запасів на підприємствах текстильної промисловості.

Ключові слова: запаси, аудит, аудиторська діяльність, планування аудиту, аудиторські процедури, програма аудиту запасів.

Виступаючи як незалежний контроль, аудит є комплексом методів, котрі направлені на здійснення незалежних перевірок бухгалтерської звітності. Аудиторський контроль є джерелом достовірної інформації, без якого ефективне управління запасами неможливе.

Багато авторів по-різному трактують поняття аудиту. Так, Я.А. Гончарук , В.С. Рудницький визначають аудит як процес, за допомогою котрого компетентний працівник збирає і накопичує дані про господарські явища і факти з метою їх об'єктивної кількісної та якісної оцінки, визначення відповідності встановленим критеріям і надання зацікавленим користувачам достовірної інформації про об'єкти дослідження [3, с. 11].

Відомий американський спеціаліст професор Дж. Робертсон зазначає, що аудит - це діяльність, направлена на зменшення підприємницького ризику [6, с. 79].

Новою редакцією Закону України "Про аудиторську діяльність" було доповнено та удосконалено визначення аудиту. Відповідно до ст. 3 Закону України "Про аудиторську діяльність", аудит - це перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання) згідно із вимогами користувачів [1, с. 14].

Л.П. Кулаковська, Ю. В. Піча визначають аудит (зовнішній) як незалежну експертизу стану бухгалтерського обліку, фінансової звітності та висловлення думки аудитора про повноту, законність та достовірність відображених у них фінансово-господарських операцій господарюючого суб'єкта [5, с. 11].

Тобто можна стверджувати, що аудит забезпечує не тільки перевірку достовірності фінансових показників, а й розробку пропозицій щодо оптимізації

господарської діяльності з метою раціоналізації витрат та збільшення прибутку. Все це є дуже важливим у процесі управління підприємством. Але слід також зазначити, що у розглянутих визначеннях аудиту справедливим є уточнення, що аудитор саме висловлює думку про достовірність даних обліку та показників фінансової звітності суб'єкта господарювання. У попередніх редакціях зазначеного Закону з визначення аудиту було чітко зрозуміло, що аудитор має точно визначити достовірність звітності, обліку, його повноти і відповідності чинному законодавству та встановленим нормативам.

Питання аудиторської перевірки запасів є актуальним і вимагає систематичного вивчення та удосконалення. Основні підходи до аудиторської перевірки запасів розглядалися і продовжують розглядатися в наукових виданнях, в яких визначаються напрямки організації аудиту запасів щодо підтвердження достовірності даних про наявність та рух запасів на підприємстві. Але у наукових виданнях дуже мало уваги приділяється аудиторській перевірці запасів на підприємствах різних галузей промисловості. Тому необхідним стає визначення методики проведення аудиту запасів на підприємствах текстильної промисловості, враховуючи організаційні та технологічні особливості їх діяльності.

Насамперед необхідно визначити основні завдання, мету та об'єкти аудиту запасів для підприємств текстильної галузі промисловості.

Завдання аудиторської перевірки запасів визначені у працях багатьох науковців [4, с. 156; 2, с. 90]. Але вони мають загальний зміст та не пов'язані з особливостями діяльності підприємств тієї чи іншої галузі.

Враховуючи особливості руху запасів на підприємствах текстильної промисловості, організації їх обліку та управління, можна визначити основні завдання аудиторської перевірки запасів: перевірити повноту оприбуткування запасів; перевірити правильність визначення первісної вартості запасів; встановити достовірність даних первинних документів щодо фактичної наявності та руху запасів; перевірити правильність переведення фізичної ваги вовни у кондиційну з метою запобігання помилок у процесі подальшого обліку і контролю запасів; перевірити достовірність обліку сировини по партіях у прядильному виробництві; перевірити організацію складського господарства, стан збереження запасів; перевірити наявність договорів з матеріально-відповідальними особами по визначених центрах відповідальності; перевірити достовірність даних обліку заготівлі, придбання та витрачання запасів; перевірити правильність ведення обліку запасів відповідно до діючих законодавчих та нормативних актів, облікової політики підприємства; перевірити правильність застосування методів оцінки запасів при відпуску їх у виробництво, продажу або іншому вибутті; перевірити дотримання норм відходів по кожному виробничому переділу підприємства (по кожній стадії обробки сировини); перевірити дотримання норм вкладання сировини у суміш для виготовлення готової продукції; перевірити дотримання технічних норм витрачання сировини та розподіл сировинних витрат між артикулами; перевірити забезпечення контролю за відповідністю прогнозованої і фактичної величини витрат, а також за відображенням її в обліку; визначити правильність віднесення матеріальних витрат до складу витрат з виробництва та реалізації продукції; перевірити наявність контролю за рухом запасів від суміші сировинних ресурсів до готової продукції (тканини) через місця виникнення витрат і центри відповідальності; перевірити повноту та правильність відображення запасів у звітності.

Важливе значення має формування мети аудиту. За помилковий вибір операцій, що перевіряються, недостовірні висновки цілком відповідає аудитор. Тому необхідно чітко сформулювати цілі аудиту.

Так, мету аудиту А.Д. Шеремет, В.П. Суйц визначають як вирішення конкретного завдання, яке визначається законодавством, системою нормативного регулювання аудиторської діяльності, договірними зобов'язаннями аудитора і клієнта [7, с. 10].

Виходячи з цього, мету аудиторської перевірки можна сформулювати як висловлення аудитором думки про те, чи відповідає фінансова звітність чинним нормативно-правовим документам, що регламентують порядок підготовки і надання фінансових звітів. Щодо аудиту запасів, то основну мету можна визначити як висловлення аудитором думки про правильність відображення наявності запасів, операцій із запасами в облікових регістрах та фінансової звітності підприємства.

Виходячи з визначених мети та завдань, можна виділити основні об'єкти аудиту запасів щодо підприємств текстильної промисловості. Об'єкти розділимо по групах:

1. Види запасів. Об'єкт визначається, враховуючи класифікацію запасів за видами (за складом сировини); за технологічними ознаками (за призначенням для подальшої переробки); за галузевими ознаками (за призначенням для споживання).

2. Запаси як елемент облікової політики. Об'єктом є: витрати, що включаються та не включаються до первісної вартості запасів; порядок визначення первісної вартості запасів, що надійшли на підприємство з різних джерел; методи оцінки вибуття запасів; включення витрат на запаси до собівартості; відображення інформації щодо запасів у звітності.

3. Операції із запасами. Об'єкт - усі господарські операції із запасами, починаючи з їх надходження на підприємство, їх використання на виробництво продукції по всіх виробничих розділах (прядильне, ткацьке, оздоблювальне) до здачі на склад готової продукції.

Проведення дослідження дало змогу визначити основні етапи робіт, яких має дотримуватися аудитор у процесі проведення перевірки. До них віднесено:

1) планування аудиту, що включає отримання уявлення про джерела інформації та їхню оцінку, а також попередню оцінку ефективності процедур внутрішнього контролю;

2) розробка підходу до аудиту і підготовка програми аудиту;

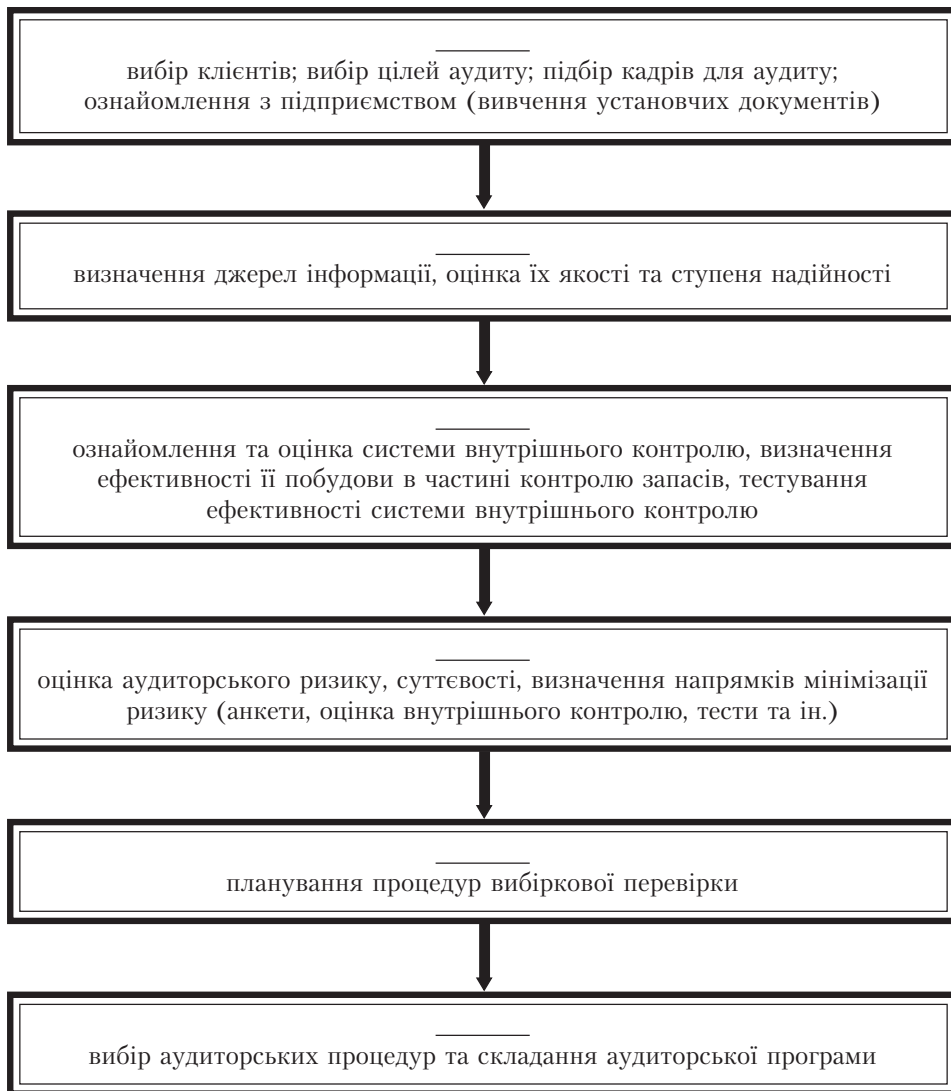
3) проведення аудиторських процедур;

4) узагальнення результатів перевірки і формування аудиторського висновку.

Процес планування аудиту запасів можна представити такою схемою (рис. 1).

Аудиторська програма повинна бути досить конкретною, щоб служити комплексною інструкцією для співробітників. Кількість процедур, що мають бути включені до програми, залежить від мети аудиту та від їх суттєвості щодо запланованої перевірки.

При складанні аудиторської програми запасів необхідно враховувати особливості організації та функціонування підприємств текстильної промисловості, наявність та встановлений порядок використання запасів на виробництво продукції, побудову системи їх обліку та контролю. Тому для підприємств текстильної галузі розроблена аудиторська програма запасів із визначенням комплексу аудиторських процедур, що мають бути застосовані.

Враховуючи визначені етапи аудиторської програми щодо перевірки запасів, методику аудиторської перевірки запасів на підприємствах текстильної промисловості, можна уявити так - таблиця 1.

№ п/п	Етап перевірки (перелік аудиторських процедур, що зазначені в аудиторській програмі)	Джерело інформації	Аудиторська процедура	Назва робочого документа аудитора
1	2	3	4	5
1.	Перевірка наявності договорів про матеріальну відповідальність	Наказ керівництва по підприємству	Перевірка наявності договорів з матеріально-відповідальними особами, що несуть відповідальність у межах окремих центрів відповідальності (виробничих підрозділів)	Перевірка договорів про повну матеріальну відповідальність Перелік помилок і порушень, виявлених у ході аудиту запасів
2.	Перевірка відповідності даних аналітичного обліку даним синтетичного обліку	Рахунки щодо обліку запасів, оборотні відомості синтетичного та аналітичного обліку, Головна книга	Перевірка залишків запасів та звірка їх з даними, що відображені в облікових регістрах та Головній книзі	Звірка залишків запасів. Перелік помилок і порушень, виявлених у ході аудиту запасів
3	Перевірка фактичної наявності запасів	Відомості, інвентаризаційні описи	Проведення інвентаризації, звірка фактичних даних з даними інвентаризації, перевірка складання відповідних документів у разі виявлення нестачі або лишків запасів	Вибірка результатів інвентаризації запасів. Тест контролю інвентаризаційних описів на відповідність. Перелік помилок і порушень, виявлених у ході аудиту запасів
4	Перевірка формування первісної вартості запасів	Рахунки-фактури, накладні, акти виконаних робіт, наданих послуг, прибуткові ордери	Достовірність визначення первісної вартості запасів: правильність включення витрат до первісної вартості, їх документальне обґрунтування та відповідність П(С)БО 9	Перелік витрат, не включених до первісної вартості запасів. Перевірка елементів витрат підприємства на придбання запасів Перелік помилок і порушень, виявлених у ході аудиту запасів
5	Перевірка повноти оприбуткування запасів	Накладні, товарно-транспортні накладні, журнали	Перевірка фактичної наявності запасів вовни у фізичній та кондиційній вазі та відповідність цих даних документам; застосування методів вибіркової взаємної звірки	Вибірка своєчасності оприбуткування (списання) запасів. Перелік помилок і порушень, виявлених у ході аудиту запасів

6	Перевірка правильності застосування методів оцінки запасів при їх вибутті	Наказ про облікову політику, відомості розрахунку, фактичне списання запасів	Відповідність застосування методів оцінки вибуття запасів П(С)БО 9, наказу про облікову політику: правильність застосування одного або декількох методів на підприємстві в залежності від призначення та умов застосування запасів	Перелік помилок і порушень, виявлених у ході аудиту запасів
7	Перевірка правильності списання запасів на виробництво продукції	Накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення), лімітно-забірна картка, відомості передачі сировини з одного виробничого підрозділу до іншого, паспорта на рух сировини	Послідовна перевірка списання вовни зі складу в виробництво відповідно затвердженим нормам на виготовлення замовлення на тканину; перевірка дотримання норм вкладання сировини в суміш	Вибіркова своєчасності оприбуткування (списання) запасів Вибіркова руху запасів по виробництвах (прядильне, ткацьке, оздоблювальне) Перелік помилок і порушень, виявлених в ході аудиту запасів
8	Перевірка дотримання норм витрачання матеріалів кожним виробничим підрозділом підприємства	Відомості передачі запасів із одного виробництва до іншого, паспорта	Відповідність фактичної кількості вовни, пряжі, сирової тканини та тканини на складах кожного виробництва даним, зазначеним у документах. Дотримання норм відходів	Вибіркова перевірка списання запасів на випуск готової продукції Перелік помилок і порушень, виявлених у ході аудиту запасів
9	Перевірка повноти включення витрат до собівартості продукції та правильності застосування методу калькулювання	Відомості, калькуляції. Наказ про облікову політику	Вивчення методу обліку витрат і калькулювання собівартості продукції, який використовується. Здійснення перевірки правильності включення до складу виробничої собівартості вартості сировини, основних і допоміжних матеріалів. Перевірка наявності на підприємстві норм використання сировини і матеріалів; методів, які використовуються для списання запасів на собівартість продукції та відповідність їх наказу про облікову політику	Перелік помилок і порушень, виявлених у ході аудиту запасів

10	Аналіз матеріальних витрат у загальній структурі елементів витрат	Відомості, калькуляції	Визначення питомої ваги матеріальних витрат в загальній структурі витрат підприємства та в собівартості готової продукції, вивчення динаміки змін за останні декілька років, виявити причини відхилень та змін.	Перелік помилок і порушень, виявлених у ході аудиту запасів
11	Перевірка норм відходів	Відомості витрачання запасів на виробництво продукції по кожному виробничому переділу	Вивчення та перевірка правильності застосування норм різних видів відходів, їх оцінка. Виявлення недоліків та визначення шляхів вдосконалення	Вибіркова перевірка списання запасів на випуск готової продукції. Перелік помилок і порушень, виявлених у ході аудиту запасів
12	Перевірка наявності та відображення в обліку застарілих або зіпсованих запасів	Довідки про застарілі, зіпсовані, не-реалізовані, непотрібні, повільно реалізовані запаси	Вивчення реєстрів безперервного обліку з метою пошуку повільно реалізованих запасів, під час інвентаризації виявити зіпсовані запаси або відходи	Перелік помилок і порушень, виявлених у ході аудиту запасів
13	Аналіз витрат, пов'язаних зі збутом продукції	Товарно-транспортні накладні	Аналіз збутових витрат за видами продукції, що реалізується, виявлення та усунення недоліків	Розподіл транспортно-заготівельних витрат. Перелік помилок і порушень, виявлених у ході аудиту запасів
14	Перевірка достовірності даних, що відображені у звітності	Баланс (ф. №1). Звіт про фінансові результати (ф. № 2). Примітки до фінансової звітності (ф. № 5)	Перевірка відповідності даних облікових реєстрів щодо запасів даним звітності. Перевірка фактично наявних та відображених у звітності запасів, правильності їх оцінки, терміни їх виникнення.	Перелік помилок і порушень, виявлених у ході аудиту запасів

Вивчення напрямків організації аудиторської перевірки запасів на підприємствах текстильної промисловості дало змогу зробити такі висновки: першочергове значення є формування мети, завдань та об'єктів аудиторської перевірки запасів для підприємств різних галузей промисловості; для отримання достовірної інформації щодо наявності та руху запасів по виробничих переділах підприємств текстильної галузі промисловості необхідно визначити основні етапи робіт, яких має дотримуватися аудитор у процесі проведення перевірки; важливим моментом є виділення стадій планування аудиту запасів.

Вибір аудиторських процедур та складання аудиторської програми дозволили розробити методіку аудиторської перевірки запасів на підприємствах текстильної промисловості (таблиця 1). Така методіка має складатися для підприємств різних галузей промисловості і не лише для аудиторської перевірки запасів.

Джерела та література:

1. Закон України від 22.04.1993 р. № 3125-ХІІІ "Про аудиторську діяльність" (зі змінами та доповненнями) // Бухгалтерія. - 2066. - № 43. - с. 14-21.
2. Барышников Н.П. Организация и методика проведения общего аудита. Изд.-е 4-е, перераб. и доп. - М.: Информационно-издательский дом "Филинь", 1998. - 528 с.
3. Гончарук Я.А., Рудницький В.С. Аудит: Вид. 2-ге перероблене та доповнене. - Львів: Оріяна -Нова, 2004. - 292с.
4. Давидов Г.М. Аудит: Навч. посіб. - 2-ге вид., перероб. і доп. - К.: Т-во "Знання", КОО, 2001. - 363 с.
5. Кулаковська Л.П., Піча Ю.В. Організація і методика аудиту: Навч. посіб. - 2-е вид. - К.: Каравела. - 2005. - 560 с.
6. Робертсон Дж. Аудит. Перевод с англ. - М.:КРМГ, Аудиторская фирма "Контакт". - 1993. - 4698 с.
7. Шеремет А.А., Суйц В.П. Аудит: Учебное пособие. - М.:ИНФРА-М. - 1995. - 204 с.

ПРО АВТОРІВ

Мазепа Владислав - пошукувач-дослідник (м. Київ).

Горобець Сергій - асистент кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка.

Леגעцька Лідія - доцент кафедри гуманітарних наук Чернігівського державного технологічного університету, кандидат історичних наук.

Кондратьєв Ігор - кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка.

Шара Любов - кандидат історичних наук (ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка).

Ситий Ігор - кандидат історичних наук, член Ради Українського геральдичного товариства, ст. науковий співробітник Чернігівського історичного музею ім. В.Тарновського.

Морозова Анна - кандидат історичних наук, головний спеціаліст Держархіву Чернігівської області.

Гапоненко Дмитро - аспірант кафедри українознавства і політології ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка.

Макарець Світлана - викладач кафедри українознавства Полтавської державної аграрної академії.

Попов Ігор - заступник директора з навчально-методичної роботи Чернігівської філії Київського славистичного університету.

Герасимчук Олександр - асистент кафедри педагогіки і методики викладання історії та суспільних дисциплін ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка.

Міщук Сергій - кандидат історичних наук, професор Чернігівського інституту інформації, бізнесу і права МНТУ.

Павленко Сергій - головний редактор журналу «Сіверянський літопис».

Штейнбук Фелікс - кандидат філологічних наук, декан історико-філологічного факультету Кримського гуманітарного університету.

Дзюба Тетяна - кандидат філологічних наук (м. Чернігів).

Скрипка Віталій - кандидат філософських наук, доцент, ректор Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Довбня Віктор - кандидат філософських наук, проректор з науково-педагогічної роботи Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Пізнюк Леся - кандидат філологічних наук (м. Київ).

Колесник Олена - кандидат філософських наук (м. Чернігів).

Демченко Тамара - кандидат історичних наук (м. Чернігів).

Новицький Валерій - доктор економічних наук, професор, заступник директора Інституту світової економіки НАНУ.

Алексієнко Михайло - викладач Чернігівського інституту інформації, бізнесу і права МНТУ.

Міщук Ірина - викладач Чернігівського інституту інформації, бізнесу і права МНТУ.

Луняк Ірина - викладач Чернігівського інституту інформації, бізнесу і права МНТУ.

Бриль Кирило - головний спеціаліст відділу контролю апарату Чернігівської облдержадміністрації, аспірант ЧДІЕУ.

Ремньова Людмила - кандидат економічних наук (м. Чернігів).

Лавров Руслан - аспірант (м. Чернігів).

Басенко Ольга - старший викладач Чернігівського державного інституту економіки і управління.